

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Sofie Stråhlén

Objektivitetsprincipen - en rättspsykologisk omöjlighet?

om möjligheten att upprätthålla rättssäkerheten vid
förundersökning av grova brott

Examensarbete
30 högskolepoäng

Handledare
Per Ole Träskman
Processrätt
Termin 9
2012

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Bakgrund	5
1.2 Syfte och avgränsningar	6
1.3 Metod och disposition	8
2 OBJEKTIVITETSPLIKTEN	9
2.1 Rättssäkerheten	9
2.2 Objektivitetsprincipen	10
2.2.1 Objektivitetsplikten	10
2.2.2 Redovisningsplikt	11
2.2.3 Europakonventionen och objektivitetsprincipen	13
2.2.4 Åklagarens objektivitetsplikt	14
2.2.5 Den relativa objektivitetsplikten	16
3 KONFIRMATIONSBIAS	18
3.1 Konfirmations bias	18
3.1.1 Analys	20
3.2 Riskfaktorer för konfirmations bias	21
3.2.1 Skyldighetspresumtion	21
3.2.1.1 Analys	22
3.2.2 Personligt engagemang	23
3.2.2.1 Analys	23
3.2.3 Gruppolarisering	25

3.2.3.1	Analys	25
4	SUGGESTIBILITET	29
4.1	Suggestibilitet	29
4.1.1	Analys	31
4.2	Falska minnen och erkännanden	33
4.2.1	Analys	36
4.3	Riskfaktorer för suggestibilitet	38
4.3.1	Analys	38
4.4	Förhørs- och intervjutekniker	39
4.4.1	Analys	40
4.5	JK:s slutsatser av rättsfallen	42
5	FÖRUNDESRÖKNINGENS BEDRIVANDE	46
5.1	Allmänt om förundersökningen	47
5.2	Förundersökningens syfte och mål	47
5.3	Utredningskravet	48
5.4	Bevisprövning	50
Trovärdighetsbedömning		52
5.5	Förhör	54
5.6	Särskilt om barn	55
Förhör med barn		56
5.7	Sakkunnig	58
6	ANALYS	60
Utredningskravet och konfirmeringsbias		60
Bevisvärdering och suggestibilitet		65
Riskgrupperna		66
Förhör		68
Kulturströmning?		70
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	72

Summary

1990 Thomas Quick confessed to around 30 murders that he claimed to have committed in Sweden, Norway, Denmark and Finland around the years 1964-1993. He was convicted for eight of them. 18 years later he takes back his confessions of murder and applies for remedy for all his convictions. This has so far resulted in three acquittals and five granted trials of remedy. Pelle Svensson, lawyer and author, wrote a book about Thomas Quicks trials and calls them Sweden's largest scandal of justice trough times. Pelle Svensson criticizes the prosecutor Christer van der Kwast and claims that the security of justice and objectivity has been compromised in an astonishing way. The prosecutors work is naturally sensitive to certain psychological phenomenon due to the fact that the principle of objectivity requires the prosecutor to question his own decisions. The prosecutors principle of objectivity also relates to other desirable, basic, principles of the process like the principle of dispatch and cost-effective. These principles affects the ability to stay objective. In this paper I therefore analyze Swedish cases, who has been wrongfully ruled, for psychological phenomenon and compare whether Swedish law and regulations compensates for these phenomenon.

The psychological analysis indicate that two psychological phenomenon, suggestibility and confirmation bias, might be present in wrongfully convicted cases. Both phenomenon relates to the principle of objectivity and in a larger aspect to the investigationclaim and the valuation of evidence which makes these methods particularly exposed to psychological discrepancy. Both these methods leaves, to the legal system well-aware, a large room for individual ruling.

The comparison shows that the Swedish legal system has a satisfying safeguard for the psychological phenomenon confirmation bias. There is an obvious awareness of the inner impingement that comes from confirmation bias even though the bias is not mentioned by name. Altogether, its my opinion that there is a need for a overhaul of the interrogation techniques used in Sweden, this in order to keep a high level of security of justice. Foremost tho origin of a dictum needs to receive a vaster significance in the valuation of evidence.

Sammanfattning

Thomas Quick erkände under 1990-talet ett 30-tal mord som han påstod att han begått i Sverige, Norge, Danmark, och Finland under åren 1964-1993. Han dömdes för åtta av dem. 18 år senare, i december 2008, tar han tillbaka alla sina erkännanden av mord och begär resning för samtliga fällande domar. Detta har hittills resulterat i tre frikännande domar samt två positiva resningsbeslut. Pelle Svensson, stridbar advokat och författare har skrivit en bok om Thomas Quick mordrättegångar och kallar dem "Sveriges största rättskandal genom tiderna". I boken kritiserar Pelle Svensson åklagaren Christer van der Kwast och menar att rättsäkerheten och objektiviteten satts ur spel "på ett häpnadsväckande sätt". Just åklagarens arbete är naturligt känslig för vissa psykologiska fenomen eftersom objektivitetsprincipen i princip innebär att åklagaren måste ifrågasätta sina egna beslut. Åklagarens objektivitetsplikt måste dessutom relateras till andra önskvärda, grundläggande, processuella principer så som skyndsamhetsprincipen och principen om kostnadseffektivitet. Detta påverkar förmågan att förhålla sig objektiv. I uppsatsen eftersöks därför, genom en analys av rättsfall, eventuella psykologiska påverkansfaktorer samt huruvida lagstiftning och annan reglering tar hänsyn till dessa fenomen.

Den rättspsykologiska analysen visade på att två psykologiska fenomen, suggestibilitet och konfirmeringsbias, kan ha förekommit kring de felaktiga domarna. Båda dessa fenomen relaterar till objektivitetsprincipen, och i ett vidare begrepp till *utredningskravet* och *bevisvärdering* vilket gör dessa metoder speciellt utsatta för psykologisk diskrepans. I både utredningskravet och i bevisvärderingen lämnas nämligen, av motiverade anledningar, stort utrymme för individuella avgöranden.

Utredningen kring frågeställningen visar dock att det finns ett tillfredsställande skydd för det psykologiska fenomenet konfirmeringsbias som framkommit i rättsfallsanalysen. Det har också framkommit, under arbetet med uppsatsen, en tydlig bild av att rättsväsendet är medveten om den inre påverkan som exempelvis åklagaren kan utsättas för även om inte denna *påverkan* nämns vid namn. Sammantaget anser jag dock att det behövs en översyn av förhörstekniker i Sverige för att upprätthålla rättssäkerheten. Framför allt bör utsagens uppkomst få större utrymme i bevisvärderingen.

Förkortningar

BrB	Brottsbalken (1962:700)
RB	Rättegångsbalken (1942:740)
FuK	Förundersökningskungörelsen (1947:948)
JK	Justitiekanslern
JO	Justitieombudsmännen
PAS	Parental alienation syndrome
RPS	Rikspolisstyrelsen

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Thomas Quick erkände under 1990-talet ett 30-tal mord som han påstod att han begått i Sverige, Norge, Danmark, och Finland under åren 1964-1993. Han dömdes för åtta av dem. 18 år senare, i december 2008, tar han tillbaka alla sina erkännanden av mord och begär resning för sina fällande domar. Detta har resulterat i ett frikännande i samtliga fall.

Pelle Svensson, stridbar advokat och författare har skrivit en bok om Thomas Quick mordrättegångar och kallar dem "Sveriges största rättskandal genom tiderna". I boken kritiserar Pelle Svensson åklagaren Christer van der Kwast och menar att rätts säkerheten och objektiviteten satts ur spel "på ett häpnadsväckande sätt". Pelle Svensson menar att endast omständigheter som stött Quicks bekännelser har beaktats. Samtliga invändningar ska, enligt Pelle Svensson, ha bortförklarats. van der Kwast ska ha "mörkat" rekonstruktioner, beordrat sakkunniga att ändra sina utlåtanden, riggat rekonstruktioner med mera. Svensson beskriver vidare något som han kallar Blåkullesyndromet, hur teamet runt Thomas Quick blir helt övertygade och blir vad han, och Thomas Quick själv, kallar "troende". Svensson beskriver vidare hur "de troende" blir immuna mot all information som talar mot övertygelsen. Uppgifter godkänns oavsett hur absurd och otrolig den än är. Det ställs inga mothypoteser och allt som talar emot Thomas Quick sorteras bort med "de troendes" egna osannolika bortförklaringar.

Thomas Quick själv påstår att hans erkännanden har byggts upp av en pådrivande terapeut. När han inte hade några minnen av traumatiska händelser i livet påstod terapeuten sig kunna, "genom sin unika förmåga", återskapa dessa minnen från det förflutna. Dessa erkännanden ska sedan ha byggts på av psykiatrins representanter genom påverkan av förväntningar men också av förhørsledaren genom diskussioner mellan åklagare, förhørsledare, terapiteamet om brottsutredningen i terapin och vid polisförhören.

Om man bortser från de dramatiska formuleringarna passar dessa beskrivningar väl in på allmänt vedertagna, vetenskapligt prövade,

rättspsykologiska fenomen som kan påverka handling, bedömning och beslutssituationer under brottsutredningen. Både sökningen och tolkningen av relevant information kan påverkas av exempelvis suggestion och konfirmations bias på både individuell nivå som i grupp.

Svensson kallar rättegångarna "Sveriges största rättsskandal genom tiderna" och det är lätt att få uppfattningen att det handlar om en isolerad händelse som är beroende av de personer som varit delaktiga i rättegångarna, men faktum är att det i JK:s rapporter "Felaktigt dömda" samt "Rättssäkerheten i brottmål" finns flera indikationer på att andra drabbats av samma fenomen, om än inte i den omfattningen som i Thomas Quicks rättegångar.

Det är möjligt att motverka dessa fenomen. En viktig förutsättning är då att utredaren är medveten om de felkällor som finns då detta i vissa fall kan minska påverkan. Även en utökad dokumentering genom att åklagaren måste dokumentera sina resonemang kring alternativa hypoteser, värderingen av olika bevis, samt orsakerna till att viss information anses relevant när annan information inte anses vara det. Genom detta kan en utredare lättare identifiera de annars omedvetna tankefällorna. Det är därför angeläget att undersöka vilken ledning åklagaren får kring dessa risker till felkällor och vilka metoder som används för att minimera påverkan på grund av brottets karaktär. Det är även av intresse att undersöka huruvida lagstiftning och annan reglering tar hänsyn till dessa fenomen.

Frågeställningarna blir således:

Vilka rättspsykologiska fenomen kan påverka åklagarens förmåga att förhålla sig objektiv vid förundersökningen av grova brott?

I vilken mån tas det hänsyn till dessa fenomen i lag samt i åklagarens styrdokument?

1.2 Syfte och avgränsningar

Att rättsvetenskapen och beteendevetenskapen har flera viktiga beröringspunkter står klart. Något tydligt utbyte av kunskaper och tankar om forskningsbehov förekommer dock inte mellan rättsvetenskapen och beteendevetenskapen. Syftet med denna studie är att med utgångspunkt i ett utredningsperspektiv utreda

förekomsten av felaktigheter som kan ha sin grund i något rättspsykologiskt fenomen. Detta uppnås genom att granska rättsfall i vilka en resning senare visat på en felaktig bedömning men också genom att granska de utredningsmetoder åklagaren använder för att säkerhetsställa objektivitetsprincipen i syfte att upprätthålla rättssäkerhet i utredningen.

Just åklagarens arbete är naturligt känslig för vissa psykologiska fenomen eftersom objektivitetsprincipen i princip innebär att åklagaren måst ifrågasätta sina egna beslut. Åklagarens objektivitetsplikt måste dessutom relateras till andra önskvärda, grundläggande, processuella principer så som skyndsamhetsprincipen och principen om kostnadseffektivitet. Detta påverkar förmågan att förhålla sig objektiv. Dock om åklagaren låter sig bli påverkad under förundersökningen och inte har metoder för att motverka denna påverkan finns det risk för att fler blir "felaktigt dömda".

Uppsatsen avgränsas genom att endast omfatta *åklagarens* objektivitetsplikt under *förundersökningen av grova brott*. Definitionen grova brott är dock inte endast menat i juridisk mening. I uppsatsen avser grova brott de brott som vanligtvis väcker stark emotionell påverkan, exempelvis är det rimligt att anta att ett grovt skattebrott ej har samma rättspsykologiska effekt som ett grovt misshandelsfall eller ett mord. I JK:s rapport "felaktigt dömda" som jag använder mig av i uppsatsen har de begränsat fallen till "grövre" brott och menar då brott i vilka fängelsestraffet överstigit tre år. När det kommer till regleringen av förundersökningens bedrivande redogör jag endast för de delar av regleringen som ligger i linje med de i uppsatsen aktuella rättspsykologiska fenomen.

Jag avhåller mig vidare att uttala mig angående personernas förmodade skuld eller oskuld. Inte heller har jag för avsikt att uttala mig om i hur stor utsträckning det är troligt att aktuella åklagare faktiskt har drabbats av dessa psykologiska fenomen eller om det är andra, tex lagtekniska omständigheter som påverkat hur förundersökningen fortskridit. Det som är intressant för uppsatsen är om det finns indikationer på att sådana psykologiska fenomen *kan* ha förekommit och om dessa i så fall kompenseras för genom juridisk reglering. Jag tar mig därför friheten att använda mig av fakta förutsättningslöst då det inte, för frågeställningen, har någon roll om personerna i frågan är påverkade respektive skyldiga eller ej.

1.3 Metod och disposition

Metoden är uppdelad i två delar. I arbetet har använts en klassisk rättsdogmatisk metod genom att med traditionella och vedertagna rättskällor redogöra för gällande rätt inom området. Även lagtext, förarbeten, doktrin men också handböcker och skrivelser från åklagarmyndigheten har använts. Även om materialet från åklagarmyndigheten inte är att anses som lag eller på annat sätt rättsliga bestämmelser är det ändå av betydelse då det är den interna reglering som används vid de, i uppsatsen, aktuella utredningarna. När det kommer till analysen av rättsfall använder jag mig av en kvalitativ undersökning med hermeneutisk teori och rättfärdigande. Jag vill i sammanhanget poängtera att denna del av uppsatsen är *min* tolkning av människors beteende och är således inte någon vetenskapligt säkrad sanning.

I min uppsats kommer jag utgå från Thomas Quicks historia och då främst boken "Quik – den stora rättsskandalen" skriven av advokat Pelle Svensson 2010. Trots att författaren bedyrar att boken "är helt och hållet en dokumentär, med höga krav på sanningshalten", är jag mycket väl medveten om att detta är en skönlitterär bok skriven som en roman. Dock ger den en unik inblick i de omständigheter som är av relevans för uppsatsen men som inte framkommer i exempelvis resningsdomar. För att komma ifrån det skönlitterära inslaget kommer jag dock även referera andra rättsfall bland annat rättsfall från JK:s rapport "Felaktigt dömda" från 2008 samt "Rättssäkerheten i brottmål" från 2009.

Jag disponerar uppsatsen på så vis att jag redovisar för innebörden av objektivitetsprincipen först så läsaren får en tydlig uppfattning om vad denna innebär vid en förundersökning men också vilka andra intressen som inverkar på objektivitetsprincipen. I andra delen av uppsatsen redogör jag för de rättspsykologiska fenomen som jag anser förekomma i de rättsfall som ingår i uppsatsen. Sist redovisas för gällande rätt vid förundersökningens bedrivande, detta för att jag själv men även läsaren inte ska påverkas av gällande lagstiftning vid den rättspsykologiska analysen.

2 Objektivitetsplikten

2.1 Rättssäkerheten

I allmänt språkbruk innebär rättssäkerhet att ett land har en lagstiftning och ett system som innebär att den enskilde medborgaren har ett skydd mot godtyckliga ingrepp från samhället självt. Ingen ska exempelvis åtalas eller döms utan tillräcklig bevisning, man ska inte dömas utan tydligt stöd i lag och alla medborgare oavsett samhällsställning eller ursprung ska bedömas på ett likartat sätt.¹ Rättssäkerhet innebär också en säkerhet för enskilda om en god och förutsebar rättsordning vars yttersta garanti är att *ingen döms för brott om inte skulden är ställd utom rimligt tvivel*. Rättssäkerhet är i det sammanhanget framför allt ett värn för den som misstänkts för brott.²

Rättssäkerheten skyddas i lagen genom flera olika principer och lagbestämmelser. Till den mest grundläggande hör legalitetsprincipen; det ska finnas tydligt lagstöd för att straffrättsligt ansvar ska kunna utdömas (BrB 1 kap. 1§) och oskuldspresumtionen; var och en som anklagas för brott ska betraktas som oskyldig till dess att skulden har bevisats (art 6 europakonventionen). I övrigt gäller vissa lagregler, däribland objektivitetsplikt för åklagare (RB 23 kap. 4§).

Rättssäkerheten är dock relativ i den meningen att den kan vara mer eller mindre god. God rättssäkerheten uppnås genom att det sällan inträffar att en person döms för brott fastän bevisningen inte når upp till bevisribban "ställt utom rimligt tvivel". Sämre rättssäkerhet innebär att det förekommer att en person fälls utan tillräcklig bevisning.³

---

¹ Nationalencyklopedin

² JK; Rättssäkerhet i brottmål s 63

³ JK; Rättssäkerhet i brottmål s 62

2.2 Objektivitetsprincipen

För åklagare, polis eller andra myndigheter som bedriver brottsutredande verksamhet gäller ett antal grundläggande principer som ska trygga den enskildes rättssäkerhet. Flera av principerna syftar ytterst till att säkerställa att en oskyldig person inte ska kunna dömas för brott. Objektivitetsprincipen är en av dessa.⁴

Under förundersökningen har åklagare och polisen en objektivitetsplikt enligt RB 23 kap 4§. Förundersökningen är inledningsvis helt inkvisitorisk till sin karaktär, dvs den tilltalade har från början mer en karaktär av undersökningsobjekt än en part. När förundersökningen fortskridit så långt att skälig misstanke om brott uppnåtts beträffande en person får den vissa ackusatoriska inslag och den tilltalade och åklagaren får en tydligare ställning som fristående parter.⁵

När förfarandet är helt eller delvis inkvisitoriskt anses det vara särskilt viktigt att de brottsutredande myndigheterna underkastas de grundläggande principer som ska säkerställa den enskildes rättssäkerhet. Objektivitetsprincipen fungera då som en motvikt till det inkvisitoriska draget i förundersökningen. Det faktum att principen är lagfäst för verksamheten under förundersökningen visar på dess betydelse för detta skede, inte bara för den tilltalades rättssäkerhet utan också för att säkerhetsställa målsägandens intresse av att rätt person ställs till svars.⁶

2.2.1 Objektivitetsplikten

Åklagarens objektivitetsplikt innebär att inte bara omständigheter som talar emot en misstänkt utan även omständigheter som talar för den misstänkte ska beaktas.⁷ Polisen och åklagare är skyldiga att bedriva utredning även för försvarets räkning, det finns i Sverige inte någon övervakande neutral part och därför anses objektivitetsprincipen vara ett förpliktigande ansvar.⁸

---

⁴ SoU 2011:45 s 95

⁵ SoU 2011:45 s 99

⁶ SoU 2011:45 s 99

⁷ Heuman; Domarens och åklagarens skyldighet att vara objektiva s 49f

⁸ Diesen; Förundersökning s 67

Förundersökningsledaren får med andra ord inte vara ensidigt inriktad på att utreda och säkra material som kan leda till en fällande dom. Under hela förundersökningen måste åklagaren ha möjligheten i åtanke att den misstänkte kan vara oskyldig och därför undersöka allt material som stödjer även den hypotesen. Detta gäller även om den misstänkte erkänt brottet. Förundersökningsledaren bör vidare vara generös med att vidta utredningsåtgärder som begärs av den misstänkte. Det har framhållits att tänkbara motbevis bör tidigt undersökas och tas till vara på för att säkerställa att dessa får en objektiv bedömning.⁹ Det är av oerhörd vikt att förundersökningsledaren och övriga deltagare i utredningen inte, i ett inledande skede, låser sig vid en viss hypotes, utan bedriver utredningen brett, allsidigt och förutsättningslöst.¹⁰

Objektivitetskravet under förundersökningen riktar sig till samtliga aktörer som är aktiva under förundersökningen, dvs. polis och åklagare samt tjänstemän vid andra brottsutredande myndigheter, som t.ex. Tullverket och Kustbevakningen är bundna av objektivitetsplikt.¹¹

Enligt RB 23 kap. 4 § gäller objektivitetskravet, enligt sin ordalydelse, bara vid förundersökningen. Någon uttrycklig reglering av objektivitetsprincipens tillämpning före eller efter en förundersökning finns inte, dock enligt doktrin samt genom beslut av Justitieombudsmannen (JO) och Justitiekanslern (JK) anses objektivitetsprincipen gälla även i skedet före en förundersökning och under brottmålsrättegången.¹²

2.2.2 Redovisningsplikt

Objektivitetsprincipen innebär vidare en redovisningsplikt för förundersökningsledaren vilket har ett nära samband med den misstänktes och försvararens rätt till insyn under förundersökningen enligt RB 23 kap. 18 § första stycket.¹³ Enligt samma bestämmelse

---

⁹ Diesen; Förundersökning s 74

¹⁰ SoU 2011:45 s 95 och 99

¹¹ SoU 2011 s 95

¹² SoU 2011 s 95

¹³ Diesen, Förundersökning 2011 s 75

har den misstänkte och försvararen en ovillkorlig rätt att få del av hela det föreliggande bevismaterialet innan åklagaren avgör åtalsfrågan. Denna rätt till insyn bidrar till att säkerställa att objektivitetskravet iakttas.¹⁴ Bevis som är till den misstänktes fördel ska säkerställas och i den mån det kommer fram omständigheter som är till den tilltalades fördel får det inte hållas utanför förundersökningen. När förundersökningen slutförts ska vidare den misstänkte få del även av de för den misstänkte fördelaktiga uppgifterna.¹⁵

JO har vidare uttalat att objektivitetskravet innebär att även omständigheter som inte entydigt talar till den misstänktes förmån, men som skulle kunna vara av betydelse för hans försvar, ska tas till vara och redovisas.¹⁶ Å andra sidan har JK uttalat att det i mer komplicerade mål, där den misstänkte har försvarare, minskar åklagarens långtgående ansvar gentemot den misstänkte i någon mån.¹⁷ Detta innebär dock inte att åklagaren får undanhålla uppgifter som kan tala till misstänktes förmån, men av naturliga skäl kan åklagaren och försvararen ha delade meningar om vad som är relevant för målet. Efter att åtal har väckts blir förfarandet fullt ut ackusatoriskt och åklagaren och den tilltalade får tydlig motstående partsställning i målet. Detta anses framgå särskilt av att åklagaren ska styrka sitt åtal.¹⁸

Åklagarmyndigheten skriver själv att "åklagaren måste vara objektiv även när han eller hon väckt åtal. Under rättegången är det visserligen åklagarens uppgift att bevisa att ett brott begåtts, men skulle det komma fram något som ändrar bevisläget måste åklagaren ta hänsyn till det".

---

¹⁴ SoU 2011:45 s 101

¹⁵ Heuman; Domarens och åklagarens skyldighet att vara objektiva s 49 f

¹⁶ JO 2007/08 s. 87, s. 90 samt 2011:45 s 100.

¹⁷ SoU 2011:45 s 104

¹⁸ SoU 2011:45 s 104

2.2.3 Europakonventionen och objektivitetsprincipen

Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen) är direkt tillämplig som svensk lag sedan den 1 januari 1995.

I artikel 6.1 stadgas bland annat att ”envar skall, när det gäller att pröva hans civila rättigheter och skyldigheter eller anklagelse mot honom för brott, vara berättigad till opartisk och offentlig rättegång inom skälig tid och inför en oavhängig och opartisk domstol, som upprättats enligt lag”.

Artikel 6.2 statuerar en oskyldighetspresumtion; ”Envar, som blivit anklagad för brottslig gärning, skall betraktas som oskyldig intill dess hans skuld lagligen fastställts”, och vidare i artikel 6.3 uttalas vissa minimirättigheter för envar som blivit anklagad för brott, bland annat en rättighet att få tillräcklig tid och möjlighet att förbereda sitt försvar.

Kravet på en rättvis rättegång utgör kärnan i artikel 6.

Brottmålsprocessen ska därför grundas på principen att den som är oskyldig inte ska kunna bli dömd för brott och följaktligen måste den tilltalade då tillerkännas rättigheter för att denne ska kunna försvara sig på ett fullgott sätt.¹⁹

Även konventionen anses ställa vissa krav på parterna i processen, bland annat får proceduren inte gynna åklagaren framför den åtalade. Europakonventionens krav på att åklagare och försvarare är likställda i processuellt hänseende framgår inte av konventionstexten i sig men har kommit till uttryck i ett antal avgöranden från Europadomstolen. Båda parterna är garanterade att få kännedom om allt material i processen och att få tillfälle att framföra sina synpunkter på detta material, de ska vidare ha lika goda möjligheter att åberopa bevisning och utföra sin talan i processen.²⁰ De principer som Europakonventionen innefattar gäller under hela det straffprocessuella förfarandet.²¹

---

¹⁹ SoU 2011:45 s 112 samt JO:s ämbetsberättelse 2007/08 s 92

²⁰ SoU 2011:45 s 111

²¹ SoU 2011:45 s 111

Det finns ingen motsvarighet till objektivitetsprincipen i RB 23 kap. 4§ i konventionstexten men de skyldigheter som objektivitetskravet innefattar, att ta till vara material som talar till den misstänktes förmån och att undersöka alternativa hypoteser, är i vissa avseenden en följd av principen om att den anklagade ska betraktas som oskyldig tills hans eller hennes skuld har lagligen fastställts. På så vis anses objektivitetsprincipen, även om den inte är reglerad i Europakonventionen, ändå genomsyra kravet på en rättvis rättegång som uttrycks i konventionens artikel 6.²²

2.2.4 Åklagarens objektivitetsplikt

För själva förundersökningen aktualiseras ytterligare principer för att motverka den inkvisitoriska inslaget.²³ Den objektivitetsprincip som gäller åklagarens arbete och processföring vållar därför en del teoretiska problem. Åklagarens objektivitetsplikt kan inte studeras isolerat, utan måste relateras till andra önskvärda, grundläggande, processuella principer så som distanseringsprincipen, diskretionsprincipen och principen om likabehandling av parter. Även kraven på att rättsskipningen ska vara billig, enkel, effektiv och rättssäker måste vägas in i objektivitetskraven.²⁴

Distanseringsprincipen

Under förundersökningen bör åklagaren inte engagera sig personligt varken i polisens arbete och inte heller i målsägandens sak då det föreligger en risk för bristande objektivitet om åklagaren inte håller en distans till målsägande, den tilltalade och andra aktörer i processen. Det finns även en risk för att informella förhandskontakter mellan rättens ledamöter och åklagare och försvarare resulterar i alltför personliga kontakter dem emellan.²⁵

Diskretions- eller hänsynsprincipen

Diskretions- eller hänsynsprincipen innebär att åklagaren inte i onödan ska utsätta en person för misstanke under förundersökningen. Arbetet med utredningen ska göras med diskretion och hänsyn både mot den misstänkte som målsäganden.²⁶

---

²² SoU 2011:45 s 112

²³ Diesen; Förundersökning s 66

²⁴ Heuman; Domarens och åklagarens skyldighet att vara objektiva s 43, 53, 56, 60

²⁵ Heuman; Domarens och åklagarens skyldighet att vara objektiva s 43

²⁶ Diesen; Förundersökning s 67 samt Heuman s 54

Åklagaren får dock inte, i syfte att vara hänsynsfull, låta bli att utreda förhållanden som kan visa att den tilltalade har begått brott. Åklagaren får exempelvis inte avstå från att utreda eller ställa frågor om omständigheter som är känsliga eller pinsamma för målsäganden om dessa omständigheter kan få betydelse för bedömningen av åtalsfrågan.²⁷

Principen om likabehandling av parter

Denna princip följer av art 6 i Europakonventionen och innebär att parterna ska behandlas lika under förundersökningen. Dock har den misstänkte vissa förmåner som inte målsäganden har, så som att den misstänkte med försvarare kan begära förhör med olika personer under förundersökningen, och målsäganden vissa fördelar, exempelvis i form av målsägandebiträde, som inte den tilltalade har. Principen innebär vidare att polisen inte kan dröja med att samla in bevis som kan tala till förmån för den tilltalade, utredningen ska från början drivas i båda riktningarna eftersom det annars finns en risk för att inte tillräklig kraft läggs ned på att utreda hypoteser med friande riktning för den misstänkte.²⁸

Skyndsamhetsprincipen

Skyndsamhetsprincipen gäller under förundersökning och innebär att det finns ett krav på snabb handläggning. Skyndsamhet har betydelse inte bara som en garanti för att man snabbt ska ingripa mot brott och säkrande av bevis utan också för den misstänktes trygghet, i synnerhet om denne blivit frihetsberövad. Även målsäganden har intresse i att en brottsutredning blir avslutad så fort som möjligt.²⁹ Detta legitimerar dock inte inaktivitet. Skyndsamhet legitimerar inte heller att avstå från befogade utredningsåtgärder; för detta krävs lagstöd.³⁰

Samtliga principer har tillkommit till skydd för den enskilde för att i möjligaste mån minimera maktmissbruk, godtycke och allvarliga integritetskränkningar. Utredningar om brott skulle givetvis vara enklare om dessa principer inte beaktades, polisens och åklagarens effektivitet hade sannolik ökat om de inte behövde ta så stor hänsyn

---

²⁷ Heuman; Domarens och åklagarens skyldighet att vara objektiva s 54

²⁸ Heuman; Domarens och åklagarens skyldighet att vara objektiva s 54

²⁹ Diesen; Förundersökning s 68

³⁰ RB 23 kap 1§ st 2 och 4a, Heuman; Domarens och åklagarens skyldighet att vara objektiva s 53

till individens fri- och rättigheter, men i motsvarande grad skulle ett större antal individer, skyldiga som oskyldiga, utsättas för övergrepp och onödigt lidande.³¹

2.2.5 Den relativa objektivitetsplikten

Åklagarens objektivitetsplikt kan därmed vara relativ i många avseenden. En relativ objektivitet innebär ett medvetet, motiverat fränsteg från den totala objektiviteten med anledning av att det inte anses möjligt att strikt upprätthålla alla de kriterier för objektivitet som utgör idealet. En relativ objektivitet kan innebära att ofullständighet i vissa avseenden i vissa bedömningar men ofullständigheten får fortfarande inte baseras på personliga värderingar. Den relativa objektiviteten anses godtagbar vid angivelse av tydliga kriterier för hur olika undersökningar och prövningar ska begränsas. Det krävs således goda redskap för att kontrollera den relativa objektiviteten.³²

Alla människor har dock personliga åsikter. Sådana subjektivt färgade åsikter får dock inte ha någon betydelse för de beslut som åklagaren fattar. Åklagaren ska bortse från dem och inte låta sig påverkas. Ofta är det svårt att bevisa ett orsakssamband mellan beslutens innehåll och beslutsfattarens personliga värderingar som oftast är oåtkomliga för utomstående. Dock anses objektivitetskravet brista om:

- *Slutsatser grundas på felaktiga eller obevisade premisser.* Detta utesluter förvisso inte att slutsatser dras på grundval av sannolika fakta, dock måste man då göra klart för sig att slutsatsen därmed också blir osäker. Rättsliga slutsatser anses också kunna dras med ledning av "rimliga men icke bevisade premisser".³³
- *Slutsatser grundas på förutfattade meningar.* Förutfattade meningar anses utgöra en risk för att utredningsledaren endast undersöker slutsatser som är förenliga med denna uppfattning. Åklagaren måste pröva om en alternativ, närliggande slutsats som eventuellt talar för den tilltalades oskuld försvagar slutsatsen att den åtalade är skyldig.

---

³¹ Diesen; Förundersökning s 69

³² Heuman; Domarens och åklagarens skyldighet att vara objektiva s 43

³³ Heuman; Domarens och åklagarens skyldighet att vara objektiva s 47

- *Utredningen visar på otillräcklig materialbearbetning.* Tidsbrist och intellektuella svårigheter uppges som skäl till att åklagarens analyser av bevisningen inte drivs tillräckligt långt.
- *Utredningen visar på ofullständighet.* Detta kan innebära ett större eller mindre mått av subjektivitet. Ofullständig utredning kan tyda på att polisen inte gjort samma långtgående ansträngningar att söka efter olika typer av material som stödjer olika hypoteser. Risken finns att förundersökningsledaren riktar sina ansträngningar på att frambringa material som talar för ett åtal.³⁴
- Objektivitetskravet anses också brista om åklagaren inte kan ange någon *relevant, fullständig motivering* för sin ståndpunkt.³⁵

---

³⁴ Heuman; Domarens och åklagarens skyldighet att vara objektiva s 48

³⁵ Heuman; Domarens och åklagarens skyldighet att vara objektiva s 49

3 Konfirmationsbias

Den absolut övervägande delen av människors informationsbearbetning sker automatiskt och omedvetet, utan mista ansträngning.³⁶ Även de medvetna processerna kan ibland styras automatiskt.³⁷

Informationssökning betraktas som det mest centrala steget i en utredning. Det förekommer en stor informationsmängd och det gör det nödvändigt att sälla och tolka utredningsresultatet för att man ska vaska fram information med verklig relevans för den fortsatta utredningen och ett eventuellt åtal. Vad som anses relevant är en bedömning som åklagare och polisutredare gör utifrån den kunskap de för tillfället har om brottet.³⁸ Utredaren måste alltså bilda sig en uppfattning om vad som har hänt men också tolka och sälla bland de uppgifter som kommer fram i form av bevis.

Utredarens utvecklande av den egna uppfattningen och tolkandet av bevis kan ses som två skilda processer. Tolkandet av bevisen ställer krav på att utredaren i viss mån bortse från den egna uppfattningen vid sökandet och värderingen av bevismaterial. Forskning inom kognition och socialpsykologi har visat att människan inte är särskilt lämpad för uppgifter av denna typ.³⁹

3.1 Konfirmationsbias

Det tolkningsutrymme som finns när det gäller brottsrelaterad information gör att bedömningar av informationen kan bli känsliga för flera av de kognitiva bias som tenderar att påverka mänskligt tänkande. (Ett kognitivt bias är en tendens att göra bedömningar som systematiskt avviker i något avseende från vad som kan anses vara rationellt och logiskt). Eftersom sådana bias verkar utan att personen i fråga är medveten om det, kan man som utredare uppleva att man gör en objektiv bedömning fastän man i själva verket påverkas av en

---

³⁶ Granhag, Christianson; Handbok i rättspsykologi s 106

³⁷ Granhag, Christianson; Handbok i rättspsykologi s 107

³⁸ Granhag, Christianson; Handbok i rättspsykologi s 162

³⁹ Granhag, Christianson; Handbok i rättspsykologi s 163

eller flera ovidkommande faktorer.

Konfirmationsbias innebär att personen har en tendens att främst söka information som ger stöd för en redan given uppfattning eller hypotes men också att personen har en benägenhet att tolka tvetydig information som stöd för den hypotesen snarare än som bevis mot den. Informationsbearbetningen styrs genom att personen i första hand tillvaratar sådan information som bekräftar den personliga hypotesen men försummar eller förklarar bort avvikande information. Individerna vill konfirmera sin hypotes snarare än att falsifiera den. Detta är en omedveten process, den medvetna uppfattningen är att individen uppfattar situationen som "verkligheten".⁴⁰

Vid tvetydig information där osäkerhet råder kring vad informationen egentligen har för innebörd för en viss slutsats, har människor vidare en tendens att "generera förklaringar" som ger en positiv mening till informationen. Om informationen talar mot den tidigare hypotesen kan personen konstruera förklaringar som "neutraliserar" informationen vilket innebär att man kan hålla kvar i den tidigare hypotesen. På så sätt skraddarsy kausala teorier som ger informationen innebörd som passar till det önskade utfallet. Detta har dock inte testats på utredare men rimligtvis kan samma mekanism påverka utredarens tolkning av information i en förundersökning.⁴¹

På detta sätt kan utredningsarbetet fokuseras på att i allt för stor utsträckning rikta in sig på att hitta information som styrker den egna uppfattningen eller hypotesen, på bekostnad av sådan information som kan falsifiera den samma. Information som objektivt sett inte ger entydigt stöd för någon hypotes kan ändå komma att tolkas som information som styrker den egna hypotesen. Detta strider mot de formella regler som styr förundersökningen enligt RB 23 kap. 4 §.⁴²

Konfirmationsbias är en mycket vanlig företeelse, så fort människor börjar tro på något blir det vanligtvis viktigt att upprätthålla denna tro med hjälp av mer eller mindre uttalad konfirmationsbias.⁴³ Forskare på området menar att konfirmationsbias är vanligt förekommande även i polisutredningar, vissa forskare går så långt att påstå att

---

⁴⁰ Granhag, Christianson; Handbok i rättspsykologi s 107

⁴¹ Granhag, Christianson; Handbok i rättspsykologi s 164

⁴² Granhag, Christianson; Handbok i rättspsykologi s 164

⁴³ Granhag, Christianson; Handbok i rättspsykologi s 107

biaset förekommer i näst intill samtliga fall av felaktiga domar som observerats.⁴⁴

3.1.1 Analys

”Försöken att skaffa teknisk utredning var ensidigt inriktade på att få fram uppgifter som talade för att övergrepp skett, medan en mer allmän kontroll av att de lämnade uppgifterna kunde stämma företogs inte.”

JK: s kommentar om förundersökningen i fall tre⁴⁵

I samtliga av JK:s fall rapporteras det ha förekommit bristfälliga utredningsåtgärder⁴⁶, bland sexualbrotten har bristerna varit omfattande.⁴⁷ Bland annat har viktiga vittnen och bevismaterial överhuvudtaget inte innefattats i undersökningen, vissa av dessa vittnen och bevis hade, med facit i hand, i vissa fall kunnat fria den misstänkte redan i första instans.⁴⁸ Bland annat har ett vittne som har anledning att tvivla på målsägandens trovärdighet, och därmed också målsägandens berättelse, helt enkelt negligerats trots att hon själv tog kontakt med åklagaren och advokaten.⁴⁹ I ett annat fall finns det enligt JK indikationer på att åklagaren kan ha sorterat undan sådant utredningsmaterial som talar emot åtalet. I vilket fall har åklagaren låtit bli att upplysa om att målsäganden gjort ett oriktigt utpekande av en person vid en konfrontation samt felaktigt namngivit en annan person som skulle ha förgripit sig på henne och som dessutom skulle ha utfört ett mord på ett litet barn.⁵⁰

De brister i undersökningsmaterialet som nämn ovan har även förekommit i Quicks fall. Bland annat påstås van der Kwast ha förmått en polis att skriva om ett förhörprotokoll då det förekom uppgifter från en terapeut om att Quick inte talade sanning, bland annat om händelser i sin barndom. Även ett läkarutlåtande ska ha skrivits om två gånger efter åklagarens begäran, de första två stämde

---

⁴⁴ Granhag, Christianson; Handbok i rättspsykologi s 164

⁴⁵ JK; Felaktigt dömda s 208

⁴⁶ JK; Felaktigt dömda s 168, 208, 224, 247, 272, 289 samt 436.

⁴⁷ JK; Felaktigt dömda s 436

⁴⁸ JK; Felaktigt dömda s 167, 202, 247, 292, 426

⁴⁹ JK; Felaktigt dömda s 248

⁵⁰ JK; Felaktigt dömda s 425 f samt JO:s ämbetsberättelse 2007/08 s 95

enligt uppgift inte överens rent medicinskt med Quick uppgifter.⁵¹ I fallet Gry Storvik hade offret främmande blod på tre ställen på kroppen. En blodanalys uteslöt Quick som gärningsman, detta verkar dock inte ha framkommit till domstolen, i vart fall finns det inte omnämnt i domen.⁵²

Thomas Quick och hans "terapifolk" utvecklar vidare ett begrepp som de benämner "medvetna avvikelser". Terapeuterna påstår genom detta begrepp att Quicks minnen är så traumatiska att han måste göra medvetna avvikelser för att han inte orkar med att berätta allt på en gång. Detta innebär att de gånger Quick kommer med felaktiga uppgifter urskuldade detta med medvetna avvikelser vilket i princip innebär en orubblig möjlighet att omtolka all information som strider mot gruppens hypotes.⁵³

3.2 Riskfaktorer för konfirmations bias

Vissa faktorer så som skuldpresumtion, personligt engagemang och gruppdynamik har visat sig öka risken för konfirmeringsbias.

3.2.1 Skyldighetspresumtion

Genom experiment har forskare testat hypotesen att utredarens antaganden om skuld eller oskuld triggat en rad konfirmatoriska effekter för att slutligen forma ett bias genom en förmodan om skuld. Studier visar att utredare som förmodade skuld valde mer skuldpresumptiva frågor, använde mer taktik i förhör och hade högre tendens att uppvisa ett anklagande förhållningssätt mot den misstänkte.⁵⁴ Vidare har forskning visat att de utredare, som bildat sig en uppfattning om personens skuld, omedvetet söker, tolkar och tar information på ett sätt som bekräftar deras hypotes.⁵⁵

---

⁵¹ Från Hannes Råstams dokumentär "Thomas Quick"

⁵² Svensson; Quick, den stora rättsskandalen s 181

⁵³ Från Hannes Råstams dokumentär "Thomas Quick".

⁵⁴ Behavioral Confirmation in the Interrogation Room: On the Dangers of Presuming Guilt s 199

⁵⁵ Behavioral Confirmation in the Interrogation s 189

Om den misstänkte erkänner är det ur ett rättspsykologiskt perspektiv svårare att upprätthålla oskyldighetspresumtionen. Studier har visat att ett erkännande har långt mer påverkan än andra potenta former av bevis. Vidare har människor en tendens att inte till fullo bortse från erkännanden även när de har bedömts att vara framtvingat eller ens när erkännandet presenteras i andra hand av en person som eventuellt har motiv att ljuga. Även när en jury var väl medveten om att polisen använt brutal förhörsmetod⁵⁶ och juryn därför meddelade att de bortsåg från erkännandet kunde man se en signifikant ökning av fällande domar jämfört med en jury som inte fått höra om erkännandet. Det är därför av stor vikt för upprätthållandet av objektiviteten men också ur en rättssäkerhetsaspekt att utröna hur en person kan påverkas att uttala sig om något som faktiskt inte har hänt.⁵⁷

3.2.1.1 Analys

Här kan nämnas fall 1 i JK:s rapport. En berusad man förmodar att han har mördat en person som befunnit sig i samma lägenhet som den misstänkte. Han erkänner trots att han inte har någon minnesbild av händelsen.⁵⁸ De avgörande omständigheterna för fällande dom tycks vara just det erkännandet som den misstänkte uttalat. Domstolarna bemötte inte att han inte mindes att han berövat någon livet.⁵⁹ Under resningen visar det sig dock att mannens uppgifter inte kontrollerats särskilt noggrant och det slutliga frikännandet grundade sig på förändrad bevisvärdering av de uppgifter som den misstänkte hade lämnat. Flera av dessa omständigheter fanns tillgängliga i förundersökningsprotokollet redan vid första prövningen men dessa hade inte förebringats vid huvudförhandling.⁶⁰ JK påtalar att en mer förutsättningslös syn på möjligheten att en annan närvarande person var inblandad i mordet redan under första rättegången hade kunnat leda till en friande utgång redan då.⁶¹

---

⁵⁶ Polisen hade viftat med pistol

⁵⁷ Kassin et. al. s. 62

⁵⁸ JK; Felaktigt dömda s 137

⁵⁹ JK; Felaktigt dömda s 148

⁶⁰ JK; Felaktigt dömda s 146

⁶¹ JK; Felaktigt dömda s 149

JK uttalar i sin slutsats att det i alla sexualbrotten, förutom fall 6, har den helt avgörande bevisningen bestått i målsägandens utsaga och bedömningen av dennes trovärdighet. I samtliga fällande domar finns det tillsynes en stark tilltro till målsägandens utsaga trots att, enligt JK:s bedömning, samtliga målsäganden lämnat oriktiga uppgifter, medvetna eller inbillade.⁶² Detta tyder på en brist i oskyldighetspresumtionen, det tycks inte finnas någon ansträngning alls i arbetet för att styrka det målsäganden påstår vilket kan vara en indikation på att man redan har en bestämd uppfattning om den tilltalades skyldighet.

3.2.2 Personligt engagemang

Som utredare fattar man många beslut som innebär att man tar ställning för en viss uppfattning om vad som har hänt eller om hur en specifik inriktning för utredningen ska fortgå. Att senare behöva ändra ståndpunkt upplevs ofta som en högst personlig motgång som kan leda till en känsla av förlorad prestige. Att ändra uppfattning eller riktning i utredningen innebär att personen, inför andra, måste medge att man haft fel. Särskilt svårt är det då ägnat lång tid åt att utreda ett "spår", eller om man blivit mycket engagerad i ärendet. Detta kan leda till sk belief perseverance, en tendens att försvara tidigare ställningstaganden istället för att vara mottaglig för information och ändra ståndpunkt därefter. Även socialpsykologins forskning stödjer detta resonemang. Deras forskning har visat att människan har en stark inneboende strävan att uppfattas som konsekvent varelse. Vi har dessutom ett behov av att bevara en positiv självbild vilket skapar en tendens att försvara och bekräfta tidigare ställningstagande även om de tillsynes är felaktiga.⁶³

3.2.2.1 Analys

"Men de där två lever ju"

Åklagare van der Kwast efter att Thomas Quick pekat ut två somaliska pojkar som han påstod sig ha mördat.

---

⁶² JK; Felaktigt dömda s 459 f

⁶³ Granhag, Christianson; Handbok i rättspsykologi s 166

Trots att det fanns tydliga indikationer på att Quick fantiserade om mord han inte begått⁶⁴, fullföljde van der Kwast mordåtalet i ett redan pågående åtal. Detta var dock det sista mordet som Quick blivit dömd för. Efter det åtalet meddelar van der Kwast att det inte blir fler åtal för att Quick slutat samarbeta.⁶⁵

Åklagaren van der Kwast har varit förundersökningsledare och har fört talan vid huvudförhandlingar i samtliga av de åtta mord Quick har anklagats för.⁶⁶ Även förhørsledaren och "terapifolket" återkommer fall efter fall.⁶⁷ Pelle Svensson beskriver van der Kwasts engagemang som följer: "Inriktningen att argumentera för att Quick är oskyldig snubblar på intresset att undvika att den första domen ifrågasätts. Den kritiska tanken får allt mindre utrymme. Drastiskt kan det uttryckas att de inblandade i rättsprocessen blivit >>fångens fångar<<."⁶⁸ "För varje fällande dom har pressen ökat på van der Kwast och Seppo Penttinen. En friande dom skulle ha inneburit en dominoeffekt bakåt. Tidigare fällande domar skulle då ha ifrågasatts, eftersom mordåtalen i allt väsentligt varit förankrad i Quicks trovärdighet."⁶⁹

Även i ett av JK:s fall finns det tillsynes en åklagare som har svårt att inse sitt misstag. I fall 2 ger JK hård kritik mot åklagaren för att denne inte underrättat den misstänkte om vissa omständigheter som senare friade den dömde. JK menar att det närmast rör sig om ett rättsövergrepp eftersom de inblandade måste haft klart för sig att risken var stor för att en oskyldig person satt fängslad, ändå tycks ingen ha reagerat.⁷⁰

I fall 10 och 11 kringgår åklagaren tom tingsrättens beslut om att inhämta information som senare visade sig starkt tala för den misstänkte. Enligt JK var detta "ett klart brott mot åklagarens lagstadgade objektivitetsplikt".⁷¹

---

⁶⁴ Resningsmål ö 3147-09

⁶⁵ Svensson; Quick, den stora rättsskandalen s 209

⁶⁶ Svensson; Quick, den stora rättsskandalen s 187

⁶⁷ Svensson; Quick, den stora rättsskandalen s 191

⁶⁸ Svensson; Quick, den stora rättsskandalen s 260

⁶⁹ Svensson; Quick, den stora rättsskandalen s 188

⁷⁰ JK; Felaktigt dömda s 180

⁷¹ JK; Felaktigt dömda s 405

3.2.3 Gruppolarisering

När ett beslut ska fattas i grupp tenderar gruppen att bli som en "stor" individ, där grupprocessen hjälper till att förstärka de enskilda individernas konfirmations bias. När gruppen lutar åt ett alternativ tenderar de att överbetona argument som talar för alternativet och nedtona eller bortse från motargument; nackdelar nedtonas och fördelar förstärks. Denna process kan leda till att gruppmedlemmar blir mer och mer extrema i sina ställningstaganden. Gruppdynamiken förstärks genom att individer som är av annan åsikt tenderar att hålla tyst av rädsla att stöta sig med resten av gruppen. De gruppmedlemmar som faktiskt yttrar sin avvikande åsikt tenderar att känna sig "överkörda" och därför riskerar att tappa motivation att delta i gruppens fortsatta arbete, samtidigt som deras negativa hållning till gruppmajoritetens åsikter förstärks. Förevarande förlopp leder till att konfirmeringsbiasen är starkare i grupper än hos individer med resultatet att grupper fattar mer extrema beslut än individen.⁷² Även experter som anlitas för utredningen, tex för fingeravtrycks- eller DNA-analys anses kunna påverkas av vetenskapen om utredarens starka övertygelse vilket kan leda till misstolkningar av materialet för att få dem att stämmer överens med hypotesen.⁷³

3.2.3.1 Analys

"På alla resor i Sverige och Norge var terapifolket med, tillsammans med åklagare, försvarare och förhørsledare. De bodde på samma hotell, de åt tillsammans och självfallet diskuterades dagens föreställning på "Quickteatern". De var med vid de flesta polisförhören, för att inte tala om rättegångarna. Det kompissskap som utvecklades under alla dessa möten har varit förödande för objektiviteten. Det är också förklaringen till varför inga mothypoteser ställdes. De hade tala emot övertygelsen i skuldfrågan som alla delade."

Pelle Svensson s 203

"Vi höll ihop, stod i förbund med varandra. Så kunde historierna hållas samman, den ena hållas isär från den andra. Mitt bekymmer

---

⁷² Granhag, Christianson; Handbok i rättspsykologi s 115

⁷³ Granhag, Christianson; Handbok i rättspsykologi s 164

var inte att berätta rakt och enkelt, kringelkrokarna rätade andra ut åt mig, mitt bekymmer var att orka berätta så mycket att knarkdoserna hölls på hög nivå.”

Thomas Quick s 117 i Thomas Quick är död.

Pelle Svensson beskriver i sin bok hur psykologen, polisen, åklagaren och till och med advokaten hade ett tätt samarbete. Han beskriver vidare hur de snart blir övertygade om Quicks skuld och blir ”troende”. De troende blir immuna mot all information som talar emot övertygelsen, positiv information godkänns hur absurd eller omöjlig den än är.⁷⁴ Inga mothypoteser ställs, det som talar emot Quick sorteras bort med de troendes egna osannolika förklaringar. ”Terapifolket” är med vid vallningar och polisförhör. De har full insyn i brottsutredningen och har till och med begärt kompletterande förhör.⁷⁵ Cirka 150 polisförhör har hållits med Quick i de åtta mordrättegångarna. I över 1 000 förhørsprotokoll, inklusive vallningar och rekonstruktioner, finns ”terapifolket” med på cirka 550. En och samma förhørsledare förekom i ca 95 % av förhören.⁷⁶ I samtliga åtta mordåtal har åklagaren van der Kwast har varit förundersökningsledare och har även fört talan vid samtliga huvudförhandlingar.⁷⁷ Även försvarsadvokaten påstås ha varit en del av gruppen.⁷⁸

”Stures lögner och fantasier blev till polisutredningar, rättegångar och morddomar. Allt detta initierades och uppmuntrades av kriminalinspektören Seppo Penttinen i Sundsvall, av psykologen och den så kallade minnesexperten Sven-Åke Christianson samt av åklagaren Christer van der Kwast som drev åtalen med fanatism och hänsynslöshet. Försvarsadvokaten Claes Borgström gick i åklagarens fotspår och försummade att försvara sin klient Thomas Quick.”

Thomas Quick är död s 6

I en intervju för aftonbladet beskriver Jan Olsson, mordutredare från

---

⁷⁴ Svensson; Quick, den stora rättsskandalen s 198

⁷⁵ Svensson; Quick, den stora rättsskandalen s 203

⁷⁶ Svensson; Quick, den stora rättsskandalen s 191

⁷⁷ Svensson; Quick, den stora rättsskandalen s 187

⁷⁸ Quick; Thomas Quick är död s 6. Svensson; Quick, den stora rättsskandalen s 73.

Rikskriminalen, att han var kritisk mot Thomas Quicks försvarsadvokat eftersom han "agerade precis som åklagaren, i stället för att försöka fria sin klient".⁷⁹

I Therese Johannessen fallet, Quicks fjärde åtal, hittas fynd av vad som först bedömdes vara benbitar. Någon DNA-analys kunde inte utföras vid den tiden då bitarna var för små och dessutom svårt brända. Två experter hördes dock och båda uttalade att det kunde röra sig om benbitar från en människa, vilket de grundade på att de på den ena biten sett tillväxtskarvar, vilket skulle tala för att den härrörde från en överarm eller ett lårben. I den största av bitarna fanns vidare, enligt dem, spår av ett skärande föremål som åstadkommit ett snitt som inte föreföll naturligt. Utifrån detta snitt har experterna kommit fram till att det rörde sig om en såg.⁸⁰ När förundersökningen med anledning av resning återupptogs utfördes en ny analys av SKL som visade att fyndet inte utgörs av ben utan var en bränd träflisa.⁸¹ Diskussionen förefaller genomgripande varit så inriktad på att avgöra om benbitarna kom från en människa eller ett djur, om det var en ung person och om det i så fall var offret ifråga att de helt missat att ifrågasätta om det var en benbit överhuvudtaget.

I Thomas Quicks fall finns det personer som varit en del av gruppen men som, på grund av avvikande uppfattning, valt att lämna densamma. Bland annat rikskriminalens utredare Jan Olsson, som nämnts ovan, hoppade av utredningsteamet med motiveringen att han tog avstånd från åklagarens sätt att sköta brottsutredningen och nämner fusk vid polisförhör, vallningar och rekonstruktioner.⁸²

Flera fall i JK:s rapport beskriver terapeuter och kuratorer som är nära involverade i förundersökningen. I fall fem sitter en kontaktperson från psykiatrisk avdelning med i förhör och tillåts dessutom att, i målsägandens ställe, redogöra för långa berättelser om vad målsäganden ska ha sagt i terapin.⁸³ Kontaktpersonen redogör även för uppgifter om övergrepp utan att målsäganden först

---

⁷⁹ <http://www.aftonbladet.se/nyheter/article98358.ab>

⁸⁰ Svensson; Quick s 130 samt resningsärendet B 100/97

⁸¹ Quick; Thomas Quick är död s 243, samt mål B 100/97

⁸² Svensson; Quick, den stora rättsskandalen s 61, 103, 180, 223 samt

<http://www.aftonbladet.se/nyheter/article98358.ab>

⁸³ JK; Felaktigt dömda s 243

berättat om dessa i förhöret.⁸⁴ I fall 3 framgår att skolkuratoren varit med på flera förhör⁸⁵ och i fall 10 och 11⁸⁶ har terapeuten mycket aktivt deltagit i utredningen av de brott som målsäganden sagt sig blivit utsatt för. Av polisförhör och terapeutens egna anteckningar kan utläsas att man ”i stor utsträckning diskuterade detaljer avseende övergreppen”. Terapeuten har vidare, efter medgivande från åklagaren, utfört vissa utredningsåtgärder bla efterforskning av en påstådd gärningsman. Terapeuten har också uppmanats att förbereda målsäganden inför kommande förhör.⁸⁷

I fyra av fallen framgår indirekt att psykolog eller andra personer knutna till målsäganden varit involverad exempelvis då dessa har kallats som vittne.⁸⁸ Även om det inte framgår att det har förekommit något direkt samarbete är det i vart fall ytterligare en person som bekräftar den hypotes som redan är lagd i gruppen.

Även bland JK:s fall finns indikation på att försvarsadvokaten kan ha påverkats av gruppolarisering.

”Trots att såväl polisen som försvarsadvokaten nu hade uppgifter om att hon ändrat uppfattning i denna fråga förebringades således endast hennes tidigare uppgifter för domstolen.”

Frågan gällde målsägandens trovärdighet som vittnet ändrat uppfattning om efter att målsäganden bott hos henne en tid. Vittnet ansåg inte att målsäganden var trovärdig längre och hon kände därför tvivel inför hennes berättelse. Försvaren begärde varken nytt förhör eller att förundersökningen skulle kompletteras.⁸⁹

---

⁸⁴ JK; Felaktigt dömda s 247

⁸⁵ JK; Felaktigt dömda s 201

⁸⁶ Dessa fall gäller samma målsäganden

⁸⁷ JK; Felaktigt dömda s 406

⁸⁸ JK; Felaktigt dömda S 153, 226, 285, 290

⁸⁹ JK; Felaktigt dömda s 248

4 Suggestibilitet

Åklagaren ska utreda ett mål grundligt och objektivt även om de har ett erkännande, dvs. de ska undersöka om personen kan vara oskyldig vare sig denne har erkänt eller om någon pekar ut personen som skyldig.⁹⁰ I de flesta felaktiga domar som JK redogjort för i sin rapport är målsägandens utsaga av central betydelse.⁹¹ I Thomas Quicks fall är det den tilltalades erkännande som har central betydelse.⁹² För att upprätthålla rättssäkerheten bör åklagaren alltid förhålla sig objektiv till alla utsagor, även till målsägandens berättelse, och bör därför ta eventuell suggestibilitet i beaktande vid värdering av utsagan.

4.1 Suggestibilitet

Suggestibilitet kan definieras som ett begrepp över den utsträckning i vilken en person påverkas av externa och interna faktorer vid erinran av minnen. Det kan gälla framkallande av reaktioner, föreställningar, motiv och handlingar så att dessa gör sig gällande på samma automatiska sätt som ofrivilliga och icke-styrda känslor och impulser. Människor kan åstadkomma reaktioner av detta slag hos andra men också hos sig själva genom så kallad självsuggestion.⁹³

Självsuggestion

Människan har inte förmågan att koda in fullständiga representationer av det som vi uppfattar och upplever. När vi försöker minnas uppstår därför luckor, vilka vi fyller i med kunskaper och upplevelser från andra liknande sammanhang, oftast helt omedvetet. Vi försöker skapa ett kausalt orsakssamband när vi upplever en händelse. När information saknas, eller när vi inte fullt ut förstår vad som inträffar, är vi benägna att rekonstruera händelseförloppet utifrån vad som är

---

⁹⁰ Diesen; Förundersökning s 74

⁹¹ JK; Felaktigt dömda s 430

⁹² Ö 3147-09, Ö 3293-10, Ö 3085-11 mfl.

⁹³ <http://www.psykologiguiden.se/www/pages/?Lookup=suggestion>

rimligt med utgångspunkt från våra tidigare erfarenheter och kunskaper, men också utifrån våra förväntningar. Minnena av det förflutna snedvrids av våra förväntningar och förutfattade meningar vilket kan komma att påverka framtida minnen av händelser.⁹⁴ Denna aspekt är i och för sig intressant ur ett juridiskt perspektiv då det ger för handen att vittnens utsagor kan vara felaktiga även om personen i fråga tror sig tala sanning. Eftersom personen själv tror att de talar sanning har den allmänna bedömningen av personens trovärdighet liten betydelse. Dock är suggestion genom yttre påverkan, enligt min mening, av ännu större relevans då detta fenomen faktiskt kan orsakas av aktörer i den brottsutredande verksamheten.

Suggestion genom yttre påverkansfaktorer

Under 1990-talet såg man i USA en ökning av rapporter om bortträngda minnen av sexuella övergrepp i barndomen. Upprinnelsen tros vara ett fall från 1990 då George Franklin dömdes för ett mord på en flicka med i princip bara hans dotters vittnesmål som bevis. Dottern påstod att hon hade förträngt minnet av mordet på hennes vän i 20 år. Domen överklagades och Franklin friades slutligen men fallet förblir ett bittert exempel på den påverkan bortträngda minnen har haft för rättssäkerheten.⁹⁵ Det pågick länge en debatt bland vetenskapsmän, även i Sverige, om huruvida en människa kan tränga bort ett minne totalt för att senare återvinna det.⁹⁶ Bortträngning är dock en tes som inte har kunnat bevisas.⁹⁷

Återuppväckta minnen av sexuella övergrepp anses bland rättspsykologer höra hemma i gruppen masshysteri där minnena troligtvis har skapats genom suggestioner i terapi. Germund Hesslow, professor i neurovetenskap vid Lunds universitet beskriver i en artikel i Dagens Nyheter 1996 hur ovetenskapliga "kulturströmningar" inom psykologin "sveper in över världen då och

---

⁹⁴ Granhag, Christianson; Handbok i rättspsykologi s 344

⁹⁵ Memon, Vrij, Bull; Psychology and law s 127

⁹⁶ Se tex Sven-Åke Christianson "Traumatiska minnen" samt Germund Hesslow i Svenska Dagbladet 1996-01-15.

⁹⁷ Wiklund, Sjöström; Svensk vittnespsykologi s 327

då". Vidare skriver han att "Dagens mode är multipla personligheter och bortträngda minnen av sexuella övergrepp".⁹⁸

En annan liknande kulturströmning har varit uppfattningen att sexuella övergrepp i barndomen har lett till multipel personlighetsstörning där offret påstås ha flera olika personligheter inom sig som är omedvetna om varandra. Det har även förekommit anknytningar till demonologi där övergreppen påstås ha utförts under satanistiska riter med människooffer och kannibalism som inslag.⁹⁹ Hesslow menar vidare att dessa kulturströmningar har blivit skolexempel på riskerna med en psykoterapi som saknar vetenskaplig grund.¹⁰⁰ Ingen av dessa teorier har nämligen kunnat bevisas vetenskapligt.¹⁰¹

4.1.1 Analys

"När jag kom hit till rättspsykiatriska regionsenheten i Säter ägde jag inga minnen från mitt livs första tolv år. Lika effektivt förträngda som dessa år var, var också de mord jag nu erkänt och som utreds av polisen i Sundsvall"

Thomas Quick i en debattartikel 1994; Hannes Råstams dokumentär "Thomas Quick"

Thomas Quick började berätta om sina mordfantasier 1993. Han erkände 33 mord och dömdes för åtta. Hans historier och erkännanden baserar sig enbart på återvunna förträngda minnen av mord och sexuella övergrepp i barndomen¹⁰², händelser som sedan visat sig inte stämma överens med verkligheten.¹⁰³ Quick utvecklade också, enligt psykologen¹⁰⁴, personligheterna Ellington, Cliff och Nana¹⁰⁵ i enlighet med då rådande uppfattning att sexuella övergrepp kunde leda till multipel

---

⁹⁸ www.hesslow.com/germund/POPMEDIA/.../PDF.../humbug1.pdf

⁹⁹ Wiklund, Sjöström; Svensk vittnespsykologi s 321. Svensson; Quick, den stora rättsskandalen s 37

¹⁰⁰ www.hesslow.com/germund/POPMEDIA/.../PDF.../humbug1.pdf

¹⁰¹ Wiklund, Sjöström; Svensk vittnespsykologi s 323

¹⁰² Svensson; Quick, den stora rättsskandalen s 26, 35. Quick; Thomas Quick är död s 37

¹⁰³ Quick; Thomas Quick är död s 29, 30, 31.

¹⁰⁴ Quick; Thomas Quick är död s 128

¹⁰⁵ Svensson; Quick, den stora rättsskandalen s 27. Quick; Thomas Quick är död s 98, 160, 174

personlighetsstörning.¹⁰⁶ Det förekom även hedniska riter, rituella styckningar och kannibalism bland alla de mord som Quick erkände.¹⁰⁷

Åtta¹⁰⁸ av de elva fall som JK redogjort för i "Felaktigt dömda" gäller åtal för påstådda sexuella övergrepp utförda av närstående familjemedlemmar. I tre mål av sju var målsäganden under 18 år och därför barn i barnkonventionens mening. I resterande mål var målsäganden mellan 18 och 20 år. I sex av fallen väcks talan någon gång mellan åren 1991 och 1994. Två av fallen, som för övrigt gäller en och samma målsäganden, väcks 2001.

I två av fallen nämns bortträngda minnen uttryckligen. I fall fyra beskrivs hur målsäganden uppgett att hon tidigare hade "förträngt sina minnen av övergreppen men att hon nu i vuxen ålder, då hon under lång tid hade varit inlagd på Löwenströmska sjukhusets psykiatriska avdelning i anledning av ett självmordsförsök, hade återvunnit sina tidigare minnen av övergreppen".¹⁰⁹ Även målsäganden i fall två säger sig ha förträngt sina upplevelser.¹¹⁰ I fall 3 är det hovrätten som tar upp att målsägandens svårigheter att prata kan bero på psykologiska bortträngningsmekanismer,¹¹¹ och i fall 5 förklarar tingsrätten målsägandens motstridiga uppgifter med att "hon förträngt händelsen".¹¹²

I sex av fallen tar målsäganden sedermera, i någon utsträckning, tillbaka anklagelserna. Flera med motiveringen att anklagelserna var något som någon eller några, oftast terapeuterna, fått dem att tro på.¹¹³

Även bland JK:s fall finns rituella mord och extravaganta omständigheter som att målsäganden tvingats bevittna när en

---

¹⁰⁶ Wiklund, Sjöström; Svensk vittnespsykologi s 323. Svensson; Quick s 27. Quick; Thomas Quick är död s 128

¹⁰⁷ Quick; Thomas Quick är död s 25, 104, 176. Svensson; Quick, den stora rättsskandalen s 61

¹⁰⁸ Två av fallen gäller samma målsäganden.

¹⁰⁹ JK; Felaktigt dömda s 224, 227

¹¹⁰ JK; Felaktigt dömda s 153

¹¹¹ JK; Felaktigt dömda s 190

¹¹² JK; Felaktigt dömda s 236

¹¹³ JK; Felaktigt dömda s s 196, 222, 274, 279, 385, 391

person begick ett rituellt mord på ett barn och att en målsägande hittat ett avhugget huvud.¹¹⁴

Vidare tycks målsäganden i alla fall i ett av fallen vara påverkad av självsuggestion. Angående de anklagelserna, som målsägande senare tar tillbaka, har hon uppgivit att hon "under en psykiskt arbetsam period gick i terapi hos en psykolog med anledning av att hon utsatts för våldtäkt, fått föreställningen att hon blivit sexuellt utnyttjad av K, att hon såg detta som ett svar på frågan varför hon mådde så dåligt och att hon trodde att denna insikt skulle kunna leda till att hon mådde bättre. Numera är hon emellertid helt på det klara med att hennes anklagelser mot K var felaktiga".¹¹⁵

JK har i sin slutsats uppmärksammat denna kulturströmning genom att benämna de tids- och måltypiska utrednings- och bedömningsmisstagen som ett "historiskt fenomen från nittiotalets början". Dock menar JK att fall 10 och 11 från 2001, samt ytterligare ett fall från 2006 jävar bilden av fenomenet som historiskt och visar istället att felaktiga domar som dessa fortfarande tycks förekomma.¹¹⁶

4.2 Falska minnen och erkännanden

Teorin om återvunna minnen startade en häftig debatt om huruvida dessa minnen var autentiska eller inte. Detta ledde till en mängd forskarstudier som har kunnat visa att människan kan utveckla tidiga, detaljerade och sammanhängande minnen av falska händelser som de dessutom med säkerhet uppger att de minns. Även starka negativa falska händelser har lyckats bli inplanterade som minnen hos personer som är säkra på vad de minns.¹¹⁷

Att utveckla ett falskt minne kan uppstå genom två företeelser, dels är människan benägen att fylla i luckor angående sådant vi

---

¹¹⁴ JK; Felaktigt dömda s 165, 391

¹¹⁵ JK; Felaktigt dömda s 286

¹¹⁶ JK; Felaktigt dömda s 445 f

¹¹⁷ Granhag, Christianson; Handbok i rättspsykologi s 344

försöker minnas dvs. självsuggestion, dels kan falska minnen uppstå genom yttre påverkan t.ex. genom förhöret utformning, missledande information, kraven vid en intervju och förhållningens attribut. Det är väl etablerat inom forskningsvärlden att dessa påverkansfaktorer kan resultera i minnesdistorsion.¹¹⁸

Forskare gjorde i en studie ett försök att hos försökspersonerna, frambringe ett falskt återvunnet minne av en stressad, emotionell händelse exempelvis någon medicinsk procedur, att personen blivit svårt skadad av andra barn, eller att personen kommit bort ifrån sina föräldrar. Deltagarna intervjuades första om en sann och en falsk händelse. Ytterligare två intervjuer förekom där man specifikt frågade om den falska händelsen. Forskaren "hjälpte" deltagaren genom att återinsätta personen i den falska kontexten, forskaren använde sig av så kallade guided-imagery¹¹⁹ tekniker, en metod som är vanlig vid terapi och som innebär att en person i ett avslappnat tillstånd kan exempelvis visualisera i bildspråk, metaforer osv. även direkt suggestion kan användas. Forskarna använde även mild press för att uppmuntra till återupprepade försök att erinra det falska minnet. Vid tredje intervjun uppmanades deltagarna att rapportera om den falska olyckan, 26 procent av deltagarna återvann ett fullständigt minne för den planterade falska händelsen, 30 procent uppgav att de mindes vissa delar av den falska händelsen.¹²⁰

Ett liknande studie utfördes av forskare för att undersöka huruvida en auktoritär person (här en klinisk psykolog) kunde påverka en individs minne av en tidigare händelse. En deltagargrupp fick sina drömmar tolkade och gavs därefter en högst personifierad antydning att det förekommit någon form av kritisk barndomsupplevelse i deras liv. Deltagarna i en kontrollgrupp fick ingen sådan information. Studien visade att den suggererade gruppen hade en högre tendens att faktiskt tro att en kritisk

---

¹¹⁸ Granhag, Christianson; Handbok i rättspsykologi Kap 18

¹¹⁹ <http://www.academyforguidedimagery.com/whatisguidedimagery/index.html>

¹²⁰ Memon, Vrij, Bull; Psychology and law s 137

barndomsupplevelse hade hänt, 50 procent av deltagarna producerade faktiska minnen av "händelsen".¹²¹

Forskare skiljer på tre typer av falska bekännelser; *frivilliga falska bekännelser* där personen erkänner för att uppnå någon form av personlig behållning exempelvis pga. en sjuklig önskan att bli känd eller för att personen vill straffa sig själv, *framtvingande falska bekännelser* genom press från förhørsledare eller för att vinna fördelar t.ex. att få gå hem eller få slut på förhöret. En tredje form är *framtvingade internaliserade falska bekännelser* där personen faktiskt bli övertygad om att han eller hon har begått ett brott, eller blivit utsatt för ett brott, fastän personen inte har något minne av det. I denna form förekommer det både individer som inte har något minne av händelsen men tror det måste ha hänt och individer som har en oklar minnesbild som successivt påverkas genom manipulativa frågor som skapar förvirring i personens minnesbild.¹²² Det är framför allt de två sista typerna som riskerar bli verklighet vid suggestion, speciellt hos de personer som ingår i riskgrupperna. Dock är alla tre tillsynes förekommande i svenska rättsfall.

Angående dessa falska minnen och erkännanden har forskning också visat att experter inte är bättre än lekmän när det kommer till att bedöma tillförlitligheten i intervjuer, detta gäller både inspelade intervjuer och de egenhändigt utförda intervjuerna. Polisier skiljer sig alltså inte, trots erfarenhet, från lekmän när det kommer till att skilja på sanna och falska erkännanden. Korrektheten för polisier varierar i samma grad som för lekmän och graden är inte högre än 42 to 64 %, det vill säga inte bättre än en ren chansning. Den skillnad som finns är till experternas nackdel då de har en tendens att vara mer säkra på att de har bedömt rätt jämfört med lekmän när det kommer till den grad av säkerhet som personerna kopplar till sina bedömningar. Detta trots att deras bedömning alltså inte är mer korrekt.¹²³

---

¹²¹ Memon, Vrij, Bull; Psychology and law s 141

¹²² Police-Induced Confessions: Risk Factors and Recommendations, s 15

¹²³ Police-Induced Confessions: Risk Factors and Recommendations, s 15

4.2.1 Analys

- *Har du någon gång försökt och gjort något för att tala om för omgivningen att det är du som har gjort det här?*
- *Jag har inte vetat om att det var jag.*
- *Du har inte vetat om det?*
- *Det är det här svåra det.*

Thomas Quick och förhørsledaren, från Hannes Råstams dokumentär "Thomas Quick".

I samtliga av de åtta nämnda mål i JK:s rapport "Felaktigt dömda" har en psykolog, kurator eller annan behandlingspersonal varit inblandad i målsägandens angelägenheter.¹²⁴ I vissa fall har det till och med varit en eller flera utomstående personer som själv fattat misstanke om övergrepp, däribland kurator och psykolog, och som på grund av sin misstanke initierat, i vissa fall tillsynes pressar fram, en bekännelse och följande polisanmälan.¹²⁵ I ett fall ur "Rättssäkerheten i brottmål" påpekar JK att mamman tidigt haft en bestämd uppfattning om vad som har hänt och har haft "stora möjligheter att påverka hennes berättelse innan polisanmälan gjordes".¹²⁶

Flera av personerna i sexualmålen har även varit föremål för pressande förhör av förhørsledaren.¹²⁷ I fall tre medger domstolen att målsäganden har utsatts för viss påverkan. Domstolen redogör för att målsäganden varit utsatt för en "krävande" förhørsledare som om och om igen ställt pressande frågor.¹²⁸ Vidare har hon "ytterst motvilligt och under stor press, lämnat uppgifter om att fadern förgripit sig sexuellt mot henne".¹²⁹

Forskning visar att en viss typ av terapi, mild press samt auktoritära personer är riskfaktorer när det kommer till att utveckla falska minnen. Analysen har visat att samtliga målsäganden i sexualfallen har varit föremål för i alla fall två riskfaktorer, det vill

---

¹²⁴ JK; Felaktigt dömda s151, 184, 215, 234, 260, 280, 352

¹²⁵ JK; Felaktigt dömda s 151, 163, 174, 199, 206, 246, 243, 251, 292

¹²⁶ JK; Rättssäkerhet i brottmål s 178

¹²⁷ JK; Rättssäkerhet i brottmål s 206, 246, 271,288, 359 samt mål 1 i "Rättssäkerhet i brottmål"

¹²⁸ JK; Felaktigt dömda s 191

¹²⁹ JK; Felaktigt dömda s 187

säga *press* från en *auktoritär person*, i de flesta fall fler än en person. Vilken typ av terapi eller samtal som har använts framgå inte men några målsäganden anger själv att anklagelserna om sexuella övergrepp ”utvecklats” eller växt fram under terapi eller under polisförhör.¹³⁰

I Quicks fall framgår det tydligt att han har haft en starkt pådrivande psykolog som med terapi *hjälp*t honom att återvinna sina förträngda minnen av mord och sexuella övergrepp i barndomen,¹³¹ händelser som sedan visat sig inte stämma överens med verkligheten.¹³² Quicks terapeut anser sig, enligt Pelle Svensson men också Quick själv, ha förmågan att återvinna bortträngda minnen¹³³ Suggestionen i Quick fall leder till falska erkännanden grundade på falska minnen.

Alla typer av bekännelser tycks finnas bland svenska rättsfall. Thomas Quick hävdar att han fantiserat ihop sina minnen och erkännanden med droger, men också positiv uppmärksamhet, som motivation.¹³⁴ Dock finns det vissa uttalanden som tyder på att Quick, i alla fall till en början, hade internaliserat minnena.¹³⁵

I JK:s fall finns till synes samtliga typer av erkännanden representerade. I ett av fallen beskriver domstolen hur målsäganden ”själv verkat fullt övertygad om att de absurda och helt osannolika händelserna hon beskriver verkligen har inträffat och utan att tveka lämnar hon uppgifter som bevisligen är felaktiga”.¹³⁶ Fall tre är ett tydligt exempel på ett framtvingat falskt uttalande som framkommit genom press från förhørsledaren.

---

¹³⁰ JK; Felaktigt dömda s S 151, 208, 229, 341, 352

¹³¹ Svensson; Quick, den stora rättsskandalen s 26, 35. Quick; Thomas Quick är död s 37

¹³² Quick; Thomas Quick är död s 29, 30, 31 samt samtliga resningar för Thomas Quick

¹³³ Svensson; Quick, den stora rättsskandalen s 26, 50. Quick; Thomas Quick är död s 35, 112, 127

¹³⁴ Quick; Thomas Quick är död s 97, 117, 136

¹³⁵ se citat överst, vid analys av suggestion samt analys vid riskgrupp droger där Quick påstår att drogerna får honom att tro att det är verklighet.

¹³⁶ JK; Felaktigt dömda s 166

4.3 Riskfaktorer för suggestibilitet

Barn har i ett flertal studier visat sig vara särskilt sårbara för suggestibilitet. Dock kan barn minnas och rapportera korrekt; även om suggestibiliteten är hög under vissa omständigheter kan ett fåtal barn helt motstå suggestibilitet. Detta innebär att man alltid bör undersöka vad som gäller i det enskilda fallet.

Yngre barn är mer påverkbara än äldre men även unga vuxna anses vara i riskgruppen för suggestibilitet.¹³⁷

Enligt en studie från USA ansågs unga och psykiskt sjuka personer vara de vanligaste riskgrupperna för suggestiva falska erkännanden. Unga och psykiskt sjuka är överrepresenterade både i brottsstatistiken och i de mål där ett erkännande har kunnat bevisats vara falskt. Även experimentell forskning har visat på dessa gruppers ökade påverkan.

Psykiskt sjuka personer anses vara mer påverkbara på grund av den inneboende sårbarhet som kommer med psykisk sjukdom, det vill säga en benägenhet till förvirring och brist på bestämdhet gör denna grupp särskilt utsatt för juridisk felbehandling och däribland felaktiga domar.¹³⁸

Även vissa droger har visat sig kunna påverka suggestibiliteten hos användaren. En studie undersökte suggestibilitet under förhör hos opiatanvändare. Resultatet visade på signifikant högre suggestibilitet hos de som upplevde abstinens under förhöret jämfört med en grupp som hade rehabiliterats och därför var drogfria.¹³⁹

4.3.1 Analys

Målsäganden i JK:s rapport är alla unga personer, 11 till 19 år, samtliga med sådana psykiska besvär som föranleder kontakt med psykolog eller, som i ett fall, kurator. I samtliga av dessa fall finns det därför risk för suggestibilitet genom att de i dubbel bemärkelse äger egenskaper som anses vara riskfaktorer för

---

¹³⁷ Wiklund, Sjöström; Svensk vittnespsykologi s 197 ff

¹³⁸ Allison; Police Interrogations, and the Potential for False Confession, s 43

¹³⁹ Murakami; Interrogative suggestibility in opiate users, s 32

suggestibilitet. De är unga och de mår psykiskt dåligt. En målsägande i JK:s fall behandlades med psykofarmaka¹⁴⁰

Även Thomas Quick passar in på två riskfaktorer, han har psykiska problem och han är beroende av starka mediciner, bland annat medicinen Xanor.¹⁴¹ Några av biverkningar på Xanor är vaneföreställningar, hallucinationer eller psykisk sjukdom som kännetecknas av störd verklighetsuppfattning och andra beteendestörningar.¹⁴² Det finns därför en risk att medicinerna har gjort Quick mer sårbar för suggestibilitet. Quick själv påstår att medicinen påverkade han fantasier¹⁴³ samt gjorde att han upplevde det som om hans fantasier var verklighet.¹⁴⁴

4.4 Förhørs- och intervjutekniker

Flera förhørs- och intervjutekniker har identifierats som särskilt riskfyllda. Förutom olika typer av ledande frågor¹⁴⁵ så anses upprepade frågor vara en vanlig felkälla vid intervjuer. Upprepade frågor men också upprepade intervjuer kan få flera olika konsekvenser, utsagan kan förändras mellan de olika intervjuerna, viss information tappas, läggs till eller ändras. Även den grad säkerhet som personen kopplar till sin utsaga kan förändras.¹⁴⁶ Forskning på barn har visat att upprepade frågor skapar en risk för att barnet ändrar sitt svar helt enkelt för att de tror att de svarat fel eller, om det är en fråga de inte vet svaret på, chansar med ett svar.¹⁴⁷ Även slutna frågor, det vill säga frågor som kan besvaras med ja eller nej, ökar risken för att felaktiga uppgifter lämnas.¹⁴⁸ Positiva och negativa konsekvenser så som ”när du berättat kan du gå hem” eller ”berättar du inte så kommer vi sitta här hela natten”, att insinuera att andra ”har sagt att det är det här som

---

¹⁴⁰ JK; Felaktigt dömda s 215

¹⁴¹ Svensson; Quick, den stora rättsskandalen s 28

¹⁴² http://www.fass.se/LIF/produktfakta/artikel_produk_t.jsp?NplID=19860425000102&DocTypeID=7

¹⁴³ Quick; Thomas Quick är död s 97

¹⁴⁴ Quick; Thomas Quick är död s 29

¹⁴⁵ Granhag; Vittnespsykologi s 55

¹⁴⁶ Granhag; Vittnespsykologi s 59 och 112

¹⁴⁷ Granhag; Vittnespsykologi s 127

¹⁴⁸ Granhag; Vittnespsykologi s 54

hände” eller att invitera till spekulationer har också identifierats som särskilt riskfyllda tekniker.¹⁴⁹ Vissa förhörstekniker har visats sig vara så kraftfulla att de har lockat fram falska bekännelser.¹⁵⁰ Den lämpligaste metoden anses vara att låta personen fritt återge vad hen varit med om även om en viss mån av precisa frågor måste ställas.¹⁵¹

4.4.1 Analys

- Varför vill du inte? När du kommer tillbaka till dig i sängen L ser du pappas penis då?, Va?, L? När pappa kommer tillbaks till dig i sängen ser du pappas penis då? Du? L? Kan du säga ja eller nej på det? Men om jag säger så här då, det som hände sen L, tyckte du att det var så obehagligt och hemskt att så du vill inte prata om det va? L va? / Har pappa haft samlag med dig L? Du L? Har pappa haft samlag med dig? Kan du svara på det?/ Drog han sedan ut penisen så att det kom sädesvätska på lakanet? Va L? Gjorde han det? Du? L gjorde han det? Va, du? L, du? Gjorde han det? L, gjorde han det?

Tredje förhöret efter att målsägande under mycket lång tid vädjat om att förhöret skulle avbrytas.

- Är det säkert? Va? L? Har pappa haft sin penis i din mun så ska du berätta det.

Fjärde förhöret; efter att målsäganden bekräftat att det förekommit samlag ställde förhørsledaren frågor till henne om oralsex och fick till svar att det inte förekommit.

*- Vi skulle ju sluta nu.
- Ja vi ska sluta också. Men jag skulle bara fråga dig om pappa varit i duschen?” (Sen frågar han henne detta tio gånger i följd)*

Femte förhöret¹⁵²

---

¹⁴⁹ Garven, S., Wood, J. M., Malpass, R & Shaw, J. S. (1998)

¹⁵⁰ Granhag, Christianson; Handbok i rättspsykologi s 312

¹⁵¹ Granhag; Vittnespsykologi s 53 f

¹⁵² JK; Felaktigt dömda s 199

I förhöret ovan ville målsäganden oftast inte besvara frågorna och lämnade till övervägande del inte någon egen berättelse utan svarade med "ja" eller "nej". Målsägande vädjade upprepande i samtliga förhör att de skulle upphöra. Förhørsledaren ställde frågor så de kunde besvaras med "ja" eller "nej", detta för "att överhuvudtaget få några uppgifter från L". Frågorna konstruerades därför på så sätt att förhørsledaren återgav det målsäganden skulle ha sagt till psykologen och andra för att sedan fråga om det var riktigt eller inte. I de fall målsägande svarade nej nöjde sig inte förhørsledaren med det utan upprepade då samma fråga flera gånger både återkommande i samma förhör men också i senare förhör. Frågor blandades med påståenden och till och med direkta vädjanden. Dessa tekniker användes också i de fall målsäganden inte ville svara. Förhørsledaren försökte också övertala målsäganden genom att säga att det skulle kännas bättre om hon berättade. Senare tar målsäganden tillbaka sina anklagelser med motiveringen att de oriktiga uppgifterna lämnades för att hon blivit pressad av framför allt skolkuratoren och förhørsledaren.¹⁵³

I sju av "Felaktigt dömda" fallen rapporteras om brister i förhörsteknik, bland annat anges upprepade förhör, upprepade frågor, ledande frågor och slutna frågor.¹⁵⁴ I fall tre som citeras ovan beskrivs hur målsäganden efter åtta förhör motvilligt lämnar uppgifter om övergrepp från pappan.¹⁵⁵ Det förekom både "lock och pock, liksom uttrötning och antydningar innefattande oriktiga uppgifter om vad fadern uppgivit"¹⁵⁶ I "rättssäkerhet i brottmål" återfinns ett fall där målsäganden dels blir utsatt för en "tjätig" förhørsledare som ställer ledande frågor och dels får reda på en annan polisanmälan mot den misstänkte och i direkt anslutning till detta blir tillfrågad om ett eventuellt övergrepp skett från den misstänkte; hon svarar då ja.¹⁵⁷

Även Quick har varit utsatt för brister i förhörsteknik. Här handlar det främst om ledande och upprepade frågor vilket har givit Quick möjligheten att ändra sina svar. Exempelvis har Quick i fallet Yenon Levi genomgått 18 förhör vari han har angett att mordvapnet var först

---

¹⁵³ JK; Felaktigt dömda s 199

¹⁵⁴ JK; Felaktigt dömda s 168, 199, 246, 273, 288, 402

¹⁵⁵ JK; Felaktigt dömda s 193

¹⁵⁶ JK; Felaktigt dömda s 201

¹⁵⁷ JK; Rättssäkerhet I brottmål s 175, 177

en sten, sen en domkraft eller ett fålgkors, sen både en domkraft och en sten, sen en röd domkraft. Här efter frågar förhørsledaren om något annat tillhygge använts vilket Pelle Svensson anser ger Quick en indikation om att de tillhyggen han nämnt kan vara fel. Han fortsätter därför med att påstå att mordvapnet hade ett skaft av trä och förvarades i ett lädermaterial som måste knäppas upp, han förtydligar senare att det rör sig om en campingyx. Han ändrar sig dock senare och återgår till att mordvapnet var en sten, och sen en kofot alternativt en spade. Till slut nämner Quick en förtorkad träbit på ca 15 cm vilket stämmer ganska bra överens med den träpåk som Levi mördades med. Frågan om föremålet eller verktyget som dödade Levi återupprepades 151 gånger.¹⁵⁸ Denna förhörstaktik förekommer i flera av dem fall som Thomas Quick blivit dömd för.¹⁵⁹

Pelle Svensson skriver i sin bok att Quicks mordberättelser blev trovärdiga delvis genom att samma förhørsledare användes igenom sånär alla polisförhör. Genom denna taktik har Quick lärt sig läsa av förhørsledarens kroppsspråk och har på så sätt kunnat "lura" av honom information från förhørsledaren. Varje signal om nytt förhör gav innebörden att polisen inte var nöjd och att Quick behövde ändra sin berättelse. När det inte kallades till fler förhör visste han att han låg rätt till i sin historia.¹⁶⁰

Quick har blivit frikänd från nämnda fall och i resningsdomen uttalar åklagaren att de uppgifter Quick lämnat tyder på att han kommit över information på okänt sätt och att han anpassat sin berättelse. Med viss osäkerhet menar åklagaren att det mesta tyder på att det är fråga om "ett associationsmaterial och inget annat".¹⁶¹

4.5 JK:s slutsatser av rättsfallen

Sammanfattningsvis kommer JK i sin slutsats av analysen i "Felaktigt dömda" bland annat fram till följande iakttagelser:

Bristfälliga förundersökningar

I ett brottmål föreligger ett så kallat utredningskrav vilket innebär ett

---

¹⁵⁸ Svensson; Quick, den stora rättsskandalen s 98

¹⁵⁹ Svensson; Quick, den stora rättsskandalen s 58, 61, 117, 123, 143, 172 osv.

¹⁶⁰ Svensson; Quick, den stora rättsskandalen s 193

¹⁶¹ Mål Ö 3147-09

krav på att utredningen är fullständig och robust, detta gäller särskilt mål om grova brott . Utredningen bör vara heltäckande och avse samtliga omständigheter, för som mot, den misstänktes skuld. Domstolen har det slutliga ansvaret för att detta uppfylls, dock menar JK att ansvaret för den typen av brister som uppdragets åligger åklagaren som förundersökningsledare i de respektive utredningarna.¹⁶²

Samtliga fall i JK:s utredning har utredningsbrister, i sexualmålen anses bristerna vara omfattande. Framför allt gäller bristerna kontroll, det har inte i tillräcklig utsträckning undersökts om målsägandens berättelse stämt överens med verkligheten, och kvalitetssäkring av målsägandeberättelsen, men det har också brustit i sökandet efter alternativa förklaringar till brottshypotesen.¹⁶³

Det har även förekommit brister i bevisvärderingen av målsägandeberättelserna. JK påpekar att i samtliga genomgångna sexualbrottmål har granskningen av målsägandeberättelsen varit ofullständig. I några av fallen förekommer ingen granskning alls.

I fyra fall, även dessa ur sexualmålen, förekommer allvarliga brister i målsägandeförhören. Ledande frågor, påtryckningar, allmän bristande professionalism i genomförandet samt påverkan från utomstående har bidragit till att förhören inte bidragit till utredningen på adekvat sätt.

Domar har därför, i så gott som alla fall, grundats på ofullständigt underlag. Framför allt gäller kritiken brister på alternativa hypoteser, alternativa gärningsmän, alternativa förklaringar till brottsanklagelser. JK menar att det har funnits ”klart lysande varningssignaler” som avfärdats istället för att påkalla mer utredning. I samtliga fall gäller att det redan genom processmaterialet samt förundersökningsprotokollet gått att konstatera materialets ofullständighet.¹⁶⁴ Denna kritik faller dock slutligen på domstolen som har ansvar för utredningens fullständighet och borde ha ogillat åtalet då utredningskravet inte var uppfyllt.¹⁶⁵

I JK:s andra rapport återkommer inte denna punkt med anledning av

---

¹⁶² JK; Felaktigt dömda s 438 och 465

¹⁶³ JK; Felaktigt dömda s 438

¹⁶⁴ JK; Felaktigt dömda s 442

¹⁶⁵ JK; Felaktigt dömda 465

att de inte granskat förundersökningen och därför inte kunnat uttala sig om dess fullständighet.¹⁶⁶

Otillräcklig granskning av målsägandeberättelsen

I samtliga sexualbrott har granskningen av målsägandeberättelsen varit ofullständig, i vissa fall har den varit obefintlig. Dock påpekar JK att det har, under den tid som förflutit sen dessa rättsfall, vuxit fram, som en konsekvens av dessa misstag, en medvetenhet om felkällor samt nödvändigheten att granska underårigas berättelse om sexuella övergrepp.¹⁶⁷ Dock uppmärksammar JK att samma slags brister dock återkommer i fall 10-11 vilka avgjordes 2001 samt ett fall från Falu tingsrätt 2006 vilket indikerar att dessa felaktiga domar fortfarande förekommer. JK redovisar vidare för beaktandet av motiv för målsäganden och nämner som möjligt motiv att målsäganden har kunnat erhålla skadestånd vilket JK påpekar också har uppmärksamrats i litteraturen.¹⁶⁸ Denna punkt återkommer i JK:s andra rapport vilket indikerar att problemet dittills kvarstår.¹⁶⁹

Brister med anknytning till sakkunnigbevisning

Utomstående personer kan tillföra en brottsutredning kunskap genom att de anlitas som sakkunnig. Den sakkunnige har i uppgift att, genom sin särskilda kunskap, uttala sig som fackman angående omständigheter i fallet. En sakkunnig som anlitas på förundersökningsstadiet kallas partssakkunnig, både åklagaren och försvararen har möjlighet att anlita sakkunniga.

I samtliga sexualbrottsfall i JK:s rapport har sakkunniga, expertvittnen och expertutlåtanden många gånger spelat stor roll. Det förekommer vidare att personer är både vittne och experter på samma gång nämligen i egenskap av behandlande fackmän. Ett problem med detta som JK uppmärksammar är att de som i rättsprocessen anlitas som fackmän kan ha svårt att förstå sin roll och vilken inverkan deras uttalande har i rätten. Detta innebär en risk för missförstånd och manipulation. Även denna punkt återkommer i JK:s andra rapport.¹⁷⁰

---

¹⁶⁶ JK; Rättssäkerhet i brottmål s 197

¹⁶⁷ JK; Felaktigt dömda s 445

¹⁶⁸ JK; Felaktigt dömda s 445

¹⁶⁹ JK; Rättssäkerhet i brottmål s 197

¹⁷⁰ JK; Rättssäkerhet i brottmål s 197

5 Förundersökningens bedrivande

Den rättspsykologiska analysen visade på att framför allt två psykologiska fenomen kan ha förekommit kring de felaktiga domarna. Båda dessa fenomen kan relateras till objektivitetsprincipen;

- Konfirmeringsbias relaterar till objektivitetsprincipen eftersom principen uppställer krav på en allsidig, robust utredning där inte bara omständigheter som talar emot utan även för en misstänkt ska beaktas. Objektivitetsprincipen kan därför ses som en motvikt, inte bara till det inkvisitoriska inslaget i utredningen utan också till det psykologiska fenomenet konfirmeringsbias.
- Suggestibilitet relaterar till objektivitetsprincipen framför allt eftersom principen är en av ett antal grundläggande principer som ska trygga den enskildes rättssäkerhet. Rättsfallsanalysen har visat att suggestibilitet har haft en stor roll i de felaktiga domarna. Målsägandeberättelsen är i de flesta av sexualmålen av central betydelse.¹⁷¹ Ändå har granskningen i samtliga sexualmål varit obefintlig eller ofullständig.¹⁷² För att upprätthålla rättssäkerheten bör åklagaren därför förhålla sig objektiv till målsägandens berättelse och ta eventuell suggestibilitet i beaktande vid värdering av utsagan.

Med anledning av de psykologiska fenomen som kan antas ha förekommit, är det intressant att klarlägga vilken reglering som finns kring det utredningskrav som åligger åklagaren under förundersökningen men även vilken bevisvärdering som denne har att ta ställning till, speciellt den värderingen som görs kring en persons trovärdighet. Även reglering kring förhör är av intresse för frågeställningen. Denna uppställning speglar också JK:s rapport då

---

¹⁷¹ JK; Felaktigt dömda s 430

¹⁷² JK; Felaktigt dömda s 445

JK:s uppfattning av de felaktiga domarna bland annat är att domarna innefattat bristfälliga förundersökningar¹⁷³ men också felaktiga bevisvärderingar.¹⁷⁴ JK uttalar även brister med anknytning till sakkunnigbevisning varför även viss reglering kring sakkunnig redogörs för.

5.1 Allmänt om förundersökningen

Svensk straffprocess består av två utredningar, förundersökningen och huvudförhandlingen. Förundersökningen är som namnet antyder i huvudsak en förberedande utredning.¹⁷⁵ Grunderna för förundersökningens bedrivande regleras i RB 23 kap. Förundersökningskungörelsen (FuK) utgör ett komplement till RB. Vidare finns utfärdade föreskrifter och allmänna råd för verksamhetens bedrivande av de centrala ämbetsverken RPS och åklagarmyndigheten. Åklagarmyndigheten ger också ut så kallade riktlinjer för att främja en enhetlig rättstillämpning och bidra till utvecklingen av rättspraxis. Sverige har vidare inkorporerat Europakonventionen och underkastat sig gemenskapernas befintliga reglersystem (EG) och är därmed bunden även av denna reglering.¹⁷⁶

Förundersökningen leds av förundersökningsledaren som, enligt 1 a § FUK, har ansvar för förundersökningen i dess helhet. En förundersökning kan ledas av både polismyndigheten eller åklagare. Vid förundersökning av enklare brott leds utredningen av polis enligt RB 23 kap. 3§ 1 st., Vid utredning av övriga brott leds förundersökningen av polis fram till dess att en person kan anses vara skäligen misstänkt för brottet varefter åklagaren övertar ledningen av förundersökningen.¹⁷⁷

5.2 Förundersökningens syfte och mål

Förundersökningens syfte anges i RB 23 kap. 2§. Det primära syftet är att skapa den materiella grunden för åklagarens beslut i

---

¹⁷³ JK; Felaktigt dömda s 438

¹⁷⁴ JK; Felaktigt dömda s 469

¹⁷⁵ Diesen; Förundersökning s 64

¹⁷⁶ Diesen; Förundersökning s 40

¹⁷⁷ RB 23:3 samt RPSSFS 2011:3

åtalsfrågan. Ett annat syfte är att bereda målet så, att bevisningen vid huvudförhandling kan förebringas i ett sammanhang med avsikt att underlätta huvudförhandlingens genomförande i enlighet med koncentrationsprincipen.¹⁷⁸ Ytterligare ett syfte är att ge den misstänkte inblick i bevismaterialet, så att han kan förbereda sitt försvar.¹⁷⁹ Förundersökningen har således ett direkt samband med den fortsatta processen och därmed finns också ett "inre sammanhang" som förenar del olika delarna i processen.¹⁸⁰

Målet med de åtgärder som vidtas under förundersökningen är att samla material av betydelse för åtalsfrågan som redovisas i form av protokoll.¹⁸¹ Resultatet av förundersökningen är i praktiken helt avgörande för utgången av målet. Det är därför naturligt att både åklagaren och förundersökningsledaren hos polisen har siktet inställt på ärendets avgörande i domstol och beaktar, redan under förundersökningen, hur rätten kan komma att värdera den bevisning som åklagaren för in i målet.¹⁸² Förundersökningsledaren måste således ha god kunskap om åtalets utformning och betydelsen för den senare processen. Utredningen måste bedrivas så att utredningsmaterialet kan användas som bevismaterial vid huvudförhandling. Förundersökningsledarens överväganden och beslut måste därmed utgå från att åtal ska väckas för brott och därmed från de krav som ställs på åtalet omfattning och utformning.¹⁸³

5.3 Utredningskravet

För att uppfylla objektivitetsplikten finns ett såkallat utredningskrav på förundersökningen.¹⁸⁴ Utredningskravet kan beskrivas som ett mått på den rättssäkerhet som åtalade personer uppbär och syftar till den omfattning utredningen i målet ska ha för att en slutsats om bevisningen på goda grunder ska kunna dras. Med andra ord; för att

---

¹⁷⁸ Diesen; Förundersökning s 64

¹⁷⁹ Diesen; Förundersökning s 65

¹⁸⁰ Diesen; Förundersökning s 347

¹⁸¹ Diesen; Förundersökning s 347

¹⁸² Diesen; Förundersökning s 65

¹⁸³ Diesen; Förundersökning s 247

¹⁸⁴ Dock finns ingen lagregel som klart uttrycker att det generellt sett finns ett utredningskrav i brottmål.

en bevisvärdering ska kunna utföras krävs först och främst att utredningskravet är uppfyllt.¹⁸⁵

Av förundersökningsmaterialet bedömer åklagaren så småningom om brott har begåtts och i så fall av vem. Om förundersökningen leder till ett visst resultat kommer den misstänkte underställas en åtalsprövning, där uppgiften är att bedöma om åtal kan väckas eller ej. Åtal ska *endast* väckas då åklagaren, baserat på föreliggande utredning och i den ingående bevisning, kan förmoda en fällande dom.¹⁸⁶ För åklagaren kan därför utredningskravet eller krav på bevisningens robusthet ses som en norm som anger *när* hon har tillräckligt goda grunder för att väcka åtal. Dessa grunder måste dessutom ha så stora mått av säkerhet att slutsatsen kan "ställas utom rimliga tvivel", först då kan åtal väckas.¹⁸⁷ För de fall utredningen inte uppfyller utredningskravet har därför rätten¹⁸⁸, men också åklagaren, misslyckats med att fullgöra sitt utredningsansvar.¹⁸⁹ Är inte utredningskravet uppfyllt ska åtalet ogillas.¹⁹⁰

Utredningskravet i brottmål kan variera från fall till fall. Kravet är beroende bland annat av hur grovt brottet är, den tilltalades inställning och andra enskilda omständigheter i målet.¹⁹¹ För ett grövre brott anses utredningskravet vara högre ställt jämfört med utredningskravet vid ett lindrigare brott. Av naturliga skäl kräver ett komplext brott också en utredning som är omfattande och robust. Ur en lagteknisk aspekt påverkas utredningens omfattning också av vilka rekvisit brottet är uppbyggt runt. Flera svårtolkade rekvisit kräver oftast en mer omfattande utredning.¹⁹²

Dock är utredningskravet endast reglerat kring en viss utredningsstandard som utredningskravet alltid måste uppgå till.¹⁹³

---

¹⁸⁵ Diesen; Bevisprövning i brottmål s 102 f.

¹⁸⁶ Diesen; Förundersökning s 150

¹⁸⁷ Diesen; Förundersökning s 182

¹⁸⁸ Domstolen har enligt RB 46 kap. 4§ ett sekundärt utredningsansvar. Diesen; Förundersökning s 74.

¹⁸⁹ Diesen; Bevisprövning i brottmål s. 102

¹⁹⁰ Ekelöf; Rättegång IV s. 167

¹⁹¹ Ekelöf; Rättegång IV s. 166

¹⁹² Diesen; Bevisprövning i brottmål, s. 87f, Ekelöf; Rättegång IV, s. 189

¹⁹³ Diesen; Bevisprövning i brottmål s 103

Tre punkter tydliggör vilka krav som alltid ställs på utredningskravets omfattning. Processmaterialet ska innefatta:

- Vad som i allmänhet krävs för att pröva påståendet om ett brott som det aktuella
- Vad som i det konkreta fallet krävs för att kunna pröva den tilltalades rimliga invändningar
- Vad som i det konkreta fallet krävs för att kunna eliminera eventuella kvarstående osäkerhet, dvs alla tänkbara, rimliga, alternativa hypoteser kring hur brottet gått till.

Samtliga punkter ska uppnås i relation till vad målets beskaffenhet kräver.¹⁹⁴

Utredningskravet ställer också upp ett visst krav på robusthet. En utredning anses vara robust om det inte existerar någon icke framlagd bevisning, som skulle kunna påverka bevisvärdet. Ett måls robusthet varierar därför beroende på utredningens fullständighet. Utredningskravet kan därför ses som en del av bevisprövningen.¹⁹⁵

I sin rapport uppmärksammar JK utredningskravet och uppger att det finns en tillfredsställande ordning genom det krav på att domstol ska granska utredningens robusthet. JK menar att det inte finns behov av någon vidare åtgärd mer än en erinran och om att en sådan granskning behövs och att det är av en central betydelse för rättssäkerheten.¹⁹⁶

5.4 Bevisprövning

Åklagaren har vidare att bedöma om det är möjligt att ställa det utredda brottet "utom rimligt tvivel". Detta innebär att förundersökningens bevisanskaffning och bevisvärdering ska vara inriktad mot och anpassad till den bevisprövning som slutligen kommer att ske i domstolen.¹⁹⁷ När utredningen har bedömts som tillfredsställande har domstolen att bedöma om åklagarens tes kan

---

¹⁹⁴ Diesen; Bevisprövning i brottmål s. 103

¹⁹⁵ Diesen; Bevisprövning i brottmål s 103

¹⁹⁶ JK; Felaktigt dömda S 488

¹⁹⁷ Diesen; Förundersökning s 150

godtas som sanningen om det inträffade. Hållfastheten i tesen prövas genom uppställandet av alternativa hypoteser, enligt modellen som redovisats ovan, för att se om dessa kan elimineras eller ej.¹⁹⁸ Åklagaren bör därför uppmärksamma behovet av en allsidig utredning och formulera alternativa hypoteser redan under förundersökningen samt pröva dessa mot befintlig bevisning. Åklagaren har då den fördelen att hon har möjlighet att låta utreda och pröva hållfastheten i de alternativa hypoteserna redan under förundersökningen.¹⁹⁹

Om rätten kommer fram till att samtliga alternativa hypoteser blivit tillräkligt utredda och att det därmed inte finns något stöd för alternativa förklaringar, och att inga andra alternativa hypoteser kan uppåtdas, har brottet blivit ”ställt utom rimligt tvivel”. Att något är bevisat bortom rimligt tvivel innebär således att åklagarens förklaring till ett visst händelseförlopp är att anses som den enda rimliga förklaringen. Åklagarens gärningspåstående kan då godtas som ”den juridiska sanningen om det inträffade”.²⁰⁰

För åklagarens del kan dock de enskilda bevisen i ett mål relateras till det slutliga beviskravet först när utredningen är fullständig och slutförd. Fram till dess kommer bedömningen av naturliga skäl vara behäftade med en större grad av osäkerhet då det fortfarande kan saknas viss bevisning och alternativa hypoteser måste hållas öppna. Brottmålsprocessen, från förundersökningens inledande till domstolens dom, är därför försedd med en skala av stegrande beviskrav, vilket innebär att man tolererar en viss osäkerhet, en viss felmarginal tidigare i processen. Processen är tänkt att framskrida så att klarheten och säkerheten hela tiden ska öka, så att man till slut, med god säkerhetsmarginal kan fastlägga skulden.²⁰¹

Bevisvärdering är en svår uppgift speciellt i början av en förundersökning eftersom man då ofta har ett svagt bevistemå. Till hjälp har i doktrin utvecklats så kallade frekvensteorier där man på olika sätt värderar graden av bevisvärdering.²⁰² Dock menar JK

---

¹⁹⁸ Diesen; Förundersökning s 182, 198

¹⁹⁹ Diesen; Förundersökning s 263

²⁰⁰ Diesen; Förundersökning s 182, 198

²⁰¹ Diesen; Förundersökning s 149

²⁰² Diesen; Förundersökning s 191

angående dessa metoder för bevisvärdering att "doktrin å ena sidan och praxis i vid mening å andra sidan tycks leva rätt skilda liv". JK menar att det finns få exempel på att de begrepp och metoder som diskuteras i doktrinen förekommer i domarna; i HD:s domar saknas enligt JK sådana spår helt. Dessa teorier anses dock ha betydelse i utbildningssammanhang, som underlag för diskussion praktiker emellan. JK uppger att även om åklagaren står fri att använda sig av olika teorier för att skärpa sin analysförmåga har dessa, teoretiskt sett, ingen vikt för en säker bevisvärdering i förundersökningen.²⁰³

Trovärdighetsbedömning

Domstolarna gör ofta bedömning av personers trovärdighet och lägger den till grund för sin bevisvärdering. I sammanhanget förekommer två uttryck; tillförlitlighet samt trovärdighet. Dessa är inga juridiska begrepp eller juridiskt bestämda redskap, det finns därför ingen entydig definition av uttrycken. Dock utvecklar JK definitionen genom att påtala att tillförlitlighet innebär att, vid en värdering av bevis, man kan utgå från uppgiften som varandes ett faktum. Domstolen ska således avgöra om en viss uppgift är tillförlitlig exempelvis genom att ta del av uppgiftslämnarens person, vad som är allmänt känt om vederbörande, uppgiftslämnarens relation till parterna, om han är oberoende av dem och så vidare. Trovärdighet anknyter mer an till vad som är "värt att tro på". Exempelvis kan man inte veta om en person talar sanning men man kan tro att de gör det. Tron hänför sig till en inre subjektiv föreställning medan vetskapen, eller ovan nämnda tillförlitlighet, är förankrade i objektiva, yttre förhållanden.²⁰⁴

Trovärdighetsbedömningen kan dock vara nödvändig som ett led i tillförlitlighetsbedömningen. Vid bedömningen av om en lämnad uppgift är tillförlitlig anses det befogat att pröva om uppgiften lämnats på ett trovärdigt sätt av en trovärdig person. En uppgift som inte lämnats på ett trovärdigt vis anses vara mindre tillförlitlig varför trovärdighetsbedömningen fungerar främst som en kontrollpost i tillförlitlighetsbedömningen och är underordnad tillförlitlighetsprövningen. Trovärdighetsbedömningen måste därför

---

²⁰³ JK; Felaktigt dömda s 471

²⁰⁴ JK; Felaktigt dömda s 474

följas av en tillförlitlighetsbedömning för att få en korrekt bevisvärdering.²⁰⁵

Dock med den fria bevisprövningen är det teoretiskt möjligt att i det enskilda fallet göra en bedömning av uppgiftslämnaren som så trovärdig att detta räcker för att bedöma uppgiften hen lämnar som tillförlitlig. Samtidigt innebär detta att bedömningen har stora subjektiva inslag vilket ska ställas mot att domarens uppfattning inte får grundas på en rent subjektiv värdering om bevisen.²⁰⁶

HD har under åren uttalat sig om kraven för en fällande dom i sexualbrottmål. Den fastställer att en trovärdig berättelse från målsäganden, i förening med vad som i övrigt har kommit fram i målet, kan vara tillräckligt för en fällande dom. Det framhålls att innehållet i berättelsen som sådan är viktig, faktorer som påverkar berättelsens tillförlitlighet är om berättelsen är klar, lång, levande, logisk, rik på detaljer, påvisat sanningsenlig i viktiga enskildheter samt fri från felaktigheter, motsägelser, överdrifter, svårförklarliga moment, konstansbrister, dåligt sammanhang eller tvekan i avgörande delar. Vidare anses omständigheter som allmänna intryck som målsäganden ger och andra icke-verbala faktorer vara mindre betydelsefulla.²⁰⁷

Bevisvärderingsprocessen innebär svåra juridiska och psykologiska avvägningar. Trovärdigheten i en utsaga anses vara bland det mest komplexa bedömningen en domstol nödgas göra då utsagor kan förändras över tid och rum. Det ansvar domstolen axlar kan hävdas sträcka sig utöver den juridiska kompetensen, kunskap i beteendevetenskaplig forskning och medvetenhet om de felkällor som kan ha påverkat en utsaga är här viktiga komponenter.²⁰⁸

JK uppger i sin rapport att trovärdighetsbedömningen i brottmål är bristfällig. JK ifrågasätter om det går att göra så tillförlitliga trovärdighetsbedömningar att de ensamma kan läggas till grund för fällande domar i brottmål. Vidare påpekar JK att HD bör förtydliga kraven som bör ställas på bevisvärderingen i så kallade trovärdighetsmål, detta för att undvika oriktiga domar.²⁰⁹ Detta är också en av anledningarna till inledandet av JK:s andra rapport

---

²⁰⁵ JK; Felaktigt dömda s 474

²⁰⁶ JK; Felaktigt dömda s 475

²⁰⁷ NJA 2009 s. 4471 och II samt NJA 2010 s. 671. Se hovrättens dom B 551-12

²⁰⁸ Schelin; Bevisvärdering av utsagor i brottmål s. 230 f

²⁰⁹ JK; Felaktigt dömda s 468

”Rättssäkerhet i brottmål”. I sin andra rapport tar JK bland annat upp psykologin kring utsagor i brottmål.²¹⁰ Dock fick projektet avslutas i förtid varför en analys av de krav som beteendevetenskapen ställer när det gäller bevisvärdering inte hanns med.²¹¹ Dock redogör JK för erfarenhetssatser av relevans vid bedömning av en utsaga och utvärderar om dessa har vetenskapligt stöd. Bland annat analyseras erfarenhetssatser så som att utsagan ska vara lång och sammanhängande, detaljerad, konstant och utan några svårförklarliga punkter.²¹² Inga av de erfarenhetssatser som JK analyserar rör dock suggestibilitet i den mening denna har framkommit i den rättspsykologiska analysen av rättsfallen.

5.5 Förhör

Förhör med olika personer utgör en av de viktigaste källorna för att få information om det brott som förundersökningen avser.²¹³ I RB och FuK finns regler om hur ett förhör under förundersökningen *inte* ska genomföras.²¹⁴ Den mest grundläggande regleringen återfinns dock i Europakonventionens artikel 3 som stadgar ett förbud mot tortyr eller omänskligt eller förnedrande behandling eller bestraffning vid förhör.²¹⁵

Även vid förhör tillämpas objektivitetsprincipen och målet är att få en så sann bild av det inträffade som möjligt. Med anledning av en medvetenhet om att olika förhörsmetoder kan ge olika utsagor, exempelvis att brott kan bekännas av oskyldiga, har lagstiftaren infört en allmänt hållen regel i syfte att förhindra inkvisitoriska förhörsmetoder. I RB 23 kap. 12§ regleras bestämmelser om förhörsmetoder som visserligen har särskild betydelse för misstänkta men dessa metoder gäller vid alla förhör det vill säga även vid förhör med målsäganden. Bland annat stadgas att det inte är tillåtet med vissa snärjande frågor, att medvetet använda oriktiga uppgifter såsom att en medbrottsling har erkänt eller att påstå att viss

---

²¹⁰ JK; Rättssäkerhet i brottmål S 89 ff

²¹¹ JK; Rättssäkerhet i brottmål S 203

²¹² JK; Rättssäkerhet i brottmål s 101

²¹³ Diesen; Förundersökning s 302

²¹⁴ Diesen; Förundersökning s 304. I FuK 6§ 2st nämns även konfrontationer och rekonstruktioner varför även dessa anses gå under definitionen förhör.

²¹⁵ Diesen; Förundersökning s 314

bevisning föreligger mot den misstänkte i syfte att få en bekännelse eller annat uttalande. Även löften om förmåner samt hot, tvång eller uttrötning är otillåtet. Det tillåtet att framhäva besvärade omständigheter för den misstänkte eller motsägelser i dennes berättelse. Förhørsledaren får däremot inte ingå i en förhandling med den misstänkte genom att exempelvis utlova åtalsunderlåtelse vid ett erkännande.²¹⁶

Även om ledande frågor i och för sig tillåts i förhör, oftast för att kontrollera tillförlitligheten i den hördes utsaga, anses en utsaga baserad på enbart ledande frågor i stort endast utgöra en bekräftelse på de av förhørsledaren ställda frågorna. Förhöret ger av den orsaken inte samma tilltro som ett förhör med få ledande frågor och utsagan anses ha låg eller helt sakna bevisvärde. Det anses därför vara av vikt att sådana frågor, som huvudregel, undviks under polisförhör eftersom det kan uppfattas som ett försök av förhørsledaren att hjälpa förhörspersonen på traven. Det finns en medvetenhet om att ett förhör med många ledande frågor kan resultera i ett oriktigt svar som förhörspersonen senare känner sig bunden av under huvudförhandlingen. Ledande frågor accepteras däremot, som nämnts, för att ifrågasätta en berättelse.²¹⁷

En förhörsperson ska vidare, i enlighet med hänsynsprincipen, inte förhöras fler gånger än nödvändigt. Därför måste en förhørsledare så långt som möjligt planera och förbereda förhöret så att man kan undvika att kalla på nya förhör.²¹⁸ Förhörspersonen måste även vara i en sådan kondition att ett förhör kan genomföras, det vill säga personen får inte vara alkohol- eller drogpåverkad, chockad eller sömn depraverad vid förhör.²¹⁹

5.6 Särskilt om barn

JK påpekar i sin första rapport att det i ärenden om sexuella övergrepp mot barn finns vissa särdrag som särskilt bör uppmärksammas vid utredning och bevisvärdering. Dessa är

---

²¹⁶ Diesen; Förundersökning s 315

²¹⁷ Diesen; Förundersökning s 317

²¹⁸ Diesen; Förundersökning s 307

²¹⁹ Diesen; Förundersökning s 316

uppgifter om berättelsens uppkomstbetingelse, berättelsens detaljrikedom samt om uppgifterna kan förenas med vad som annars är känt och vilka kontrollmöjligheter uppgifterna medger.²²⁰

Bland uppkomstbetingelserna nämns risken för att interaktionen mellan målsäganden och omgivningen gjort att uppgifterna vuxit fram eller förvanskats samt risken för att ledande frågor under förhör har påverkat utsagan på något håll.²²¹

Berättelsens detaljrikedom har betydelse för bevisvärderingen då detaljerade uppgifter bedöms vara mer tillförlitliga än mindre detaljerade uppgifter.²²²

Berättelsen måste vidare kunna ses i sitt sammanhang, den måste gå ihop med den omvärld där den ska ha inträffat och klara en konfrontation med verkligheten. Att berättelsen framstår som trolig med beaktande av övriga omständigheter är av central betydelse i bedömningen.²²³

Åklagarmyndigheten utkom i mars 2012 med en handbok om handläggning av ärenden rörande övergrepp mot barn. I handboken fastställs att ett ärende rörande övergrepp mot barn inte bör, som annars är brukligt, lottas på alla åklagare. Varje kammare bör istället koncentrera ärendena och speciallotta dem på ett begränsat antal, särskilt utsedda, åklagare. Dessa åklagare bör dessutom ha genomgått en specialkurs om dessa ärenden som ges inom Åklagarmyndigheten. Åklagare som handlägger barnärenden bör vidare erbjudas handledning.²²⁴ Vidare anges generella direktiv till polisen som kan användas i barnärenden och omfattar de vanligaste utredningsåtgärderna.²²⁵

Förhör med barn

I RB 23 kap. 6§ återfinns den grundläggande bestämmelsen om förhör under en förundersökning. Enligt denna får förhör hållas med

---

²²⁰ JK; Felaktigt dömda s 172

²²¹ JK; Felaktigt dömda s 172

²²² JK; Felaktigt dömda s 172

²²³ JK; Felaktigt dömda s 172

²²⁴ Barnhandboken; åklagarmyndigheten s 14

²²⁵ Barnhandboken; åklagarmyndigheten s 16

”envar, som antages kunna lämna upplysningar av betydelse för utredningen”. Med andra ord finns det ingen begränsning angående personens ålder eller ställning, vilket betyder att även personer som inte kan åtalas, till exempel barn, är skyldiga att inställa sig till förhör.²²⁶ Det finns därmed inget förhinder mot att hålla förhör med barn, vare sig de är misstänkta, målsäganden eller vittnen.

Ett förhör med någon som är under 18 år ska enligt FuK 17 § planeras och verkställas så att det inte uppkommer fara för att den hörde tar skada eller onödig uppmärksamhet väcks kring förhöret. Särskild varsamhet bör iaktas om förhöret rör sexuallivet. Förhöret får inte göras mer ingående än omständigheterna kräver. Vidare stadgas i FuK 18 § att förhör med barn bör hållas av en person med särskild kompetens för uppgiften.²²⁷

I åklagarmyndighetens handbok för handläggning av ärenden rörande övergrepp mot barn stadgas att förhör med barn ska präglas av hänsyn till barnets bästa och ska ge barnet möjligheter att under goda betingelser berätta om sina upplevelser. Vidare stadgas att, eftersom barns intellektuella och emotionella utvecklingsnivå innebär att de kan uppfatta sin omgivning och diverse intryck på ett annat sätt än vuxna gör, förhørsledaren bör informera sig om barnets utvecklingsnivå och språkanvändning, levnadsförhållanden och familjerelationer innan barnet förhörs. Även omständigheterna som legat till grund för anmälan bör klarläggas, exempelvis bör åklagaren undersöka vad som initierat barnets berättelse om övergreppen och i vilken situation berättelsen lämnats. Förhör bör i regel hållas med den eller de personer som först fått del av barnets uppgifter för att senare kunna bedöma barnets utsaga.²²⁸ I handboken förmedlas också flera råd angående barnförhör bland annat kring vilken typ av frågor som påverkar barnets suggestibilitet.²²⁹

Enligt FUK 17§ får vidare förhör med barn inte äga rum ”fler gånger än som är nödvändigt med hänsyn till utredningen och barnets bästa”. Med anledning av att det enligt svensk praxis anses att barn inte bör utsättas för förhör i domstol, istället tar man upp förhör från förundersökningen som processmaterial, (RB 35 kap. 14§) behöver

---

²²⁶ Diesen; Förundersökning s 307

²²⁷ Barnhandboken; åklagarmyndigheten s 21

²²⁸ Barnhandboken; åklagarmyndigheten s 22

²²⁹ Barnhandboken; åklagarmyndigheten s 24

man dock i regel hålla minst två förhör varav ett för att ge försvararen rätt att ställa frågor till barnet.²³⁰

När barn är offer för brott gäller skyndsamhetsprincipen. Detta innebär, enligt FUK 2 a§, att beslut ska vara fattat i åtalsfrågan så snart det kan ske och inom tre månader från den tidpunkt då någon blev skäligen misstänkt för brottet, om brottet riktar sig mot barnets liv eller hälsa, frihet eller frid och innehåller mer än 6 månaders fängelse i straffskalan.²³¹

5.7 Sakkunnig

När en part eller rätten står inför en fråga ”vars bedömande kräver särskild fackkunskap” kan de anmoda en sakkunnig person att uttala sig i fråga. Detta är relativt vanligt vid mål om sexualbrott mot barn eftersom målsäganden ofta inte hörs ytterligare i domstolen.²³² I dessa fall rekommenderar HD att en eller flera sakkunniga kan anlitas för att ge rätten underlag för bedömning av barnets trovärdighet och tillförlitlighet.²³³

En sakkunnig kan enligt RB 23 kap. 14§ anlitas under en förundersökning av förundersökningsledaren, den sakkunnige kallas då partssakkunnig, eller av rätten på förundersökningens begäran. Om en sakkunnig anlitas ska man beakta objektivitetsprincipen.²³⁴ Om den sakkunnige är kopplad till en myndighet finns det, med anledning av att personen då är skyldig att följa RF:s bestämmelser om saklighet och opartiskhet, mindre anledning att vara försiktig.²³⁵ Dock om polis och åklagare använder sig av en privat sakkunnig blir det mer problematiskt, särskilt i de fall där den sakkunnige på något sätt är knuten till målsäganden. I dessa fall anses det finnas skäl att noga överväga valet av experter. Den misstänkte eller hans

---

²³⁰ I praktiken brukar försvaret få ställa sina frågor via förhørsledaren från ett medhörningsrum. Diesen; Förundersökning s 335 f

²³¹ Diesen; Förundersökning s 69

²³² Diesen; Förundersökning s 86

²³³ Diesen; Förundersökning s 86

²³⁴ Diesen; Förundersökning s 85

²³⁵ Diesen; Förundersökning s 84

försvare ska alltid ges tillfälle att yttra sig om vem som ska utses som sakkunnig, om inte särskilda skäl talar emot det.²³⁶

Det läggs vidare stor vikt vid att välja personer med tillräcklig kompetens för uppgiften men också att uppgiften formuleras på ett korrekt sätt. Den sakkunnige ska inte uttala sig i själva skuldfrågan exempelvis inte om barnet har utsatts för övergrepp eller inte. Uppdraget ska istället begränsas till fakta kring själva utsagan, dess uppkomstbetingelse och innehåll.²³⁷

---

²³⁶ Diesen; Förundersökning s 85

²³⁷ Diesen; Förundersökning s 86

6 Analys

Inom ramen för frågeställningen har jag analyserat vilka rättspsykologiska fenomen som kan påverka åklagarens förmåga att förhålla sig objektiv vid förundersökningen av grova brott, samt i vilken mån det tas hänsyn till dessa fenomen i lag och i åklagarens styrdokument.

Den rättspsykologiska analysen visade på att framför allt två psykologiska fenomen, suggestibilitet och konfirmationsbias, kan ha förekommit kring de felaktiga domarna. Båda dessa fenomen relaterar till objektivitetsprincipen, och i ett vidare begrepp till *utredningskravet* och *bevisvärdering* vilket gör dessa metoder speciellt utsatta för psykologisk diskrepans. I både utredningskravet och i bevisvärderingen lämnas nämligen, av motiverade anledningar, stort utrymme för individuella avgöranden. Detta är motiverat dels då det är omöjligt att skapa en reglering som är överförbar på varje individuell situation och utredning, dels för att det finns andra viktiga behov som måste tillgodoses, exempelvis skyndsamhet och effektivitet. Dessutom tillämpar vi i Sverige fri bevisprövning enligt RB 35 kap. 1§ vilket bland annat innebär att domaren ska vara fri att avgöra värdet av den bevisning som lagts fram i målet. Dessa individuella avgöranden skapar dock större möjlighet för subjektiva värderingar i linje med konfirmationsbias. Det är också här de psykologiska fenomenen har haft betydelse.

Utredningskravet och konfirmeringsbias

Åklagarens arbetsuppgift som sådan är generellt sett inte förenlig med upprätthållandet av objektivitetsplikten. Därför framhåller att om åklagaren på objektiva grunder har kommit fram till att huvudbevisningen är så mycket starkare än motbevisen att denne kan förvänta sig en fällande dom, vore ett ifrågasättande av denna slutsats samma som ett ifrågasättande av det egna omdömet. Trots allt ska åklagaren försvara sin hypotes med dit hörande bevisning i rätten.²³⁸ Forskning har också visat att människan inte är särskilt

---

²³⁸ Givetvis är saken en annan om det framkommer nya omständigheter i fallet.

lämpad för uppgifter som innebär att bortse från den egna uppfattningen vid sökandet och värderingen av material.

Objektivitetsprincipen i sin helhet utgör trots allt en motvikt till förekomsten av konfirmationsbias under förundersökningen. Objektivitetsprincipen ska motverka ensidig informationsbearbetning och kräver att utredaren tar ställning till alternativa hypoteser. I de fall objektivitetsplikten minskar finns likväl redovisningsplikten som sporrar till ett noga utvärderande av åklagarens beslut, både av denne själv och av försvararen.

Även andra, i förundersökningen gällande, principer fungerar som en lämplig motvikt till biaset, exempelvis kan distanseringsprincipen motverka gruppolarisering och personligt engagemang genom att åklagaren uppmanas just att inte engagera sig personligt varken i polisens arbete och inte heller i målsägandens sak eftersom det då föreligger risk för bristande objektivitet. Här kan även nämnas den reglering som gäller kring en sakkunnig. JK:s analys visar att en privat sakkunnig som på något sätt är knuten till målsäganden kan ha negativ inverkan på utredningen. Exempelvis har flera av terapeuterna i fallen engagerat sig i brottsutredningen och risken är att det täta samarbetet har skapat en gruppolarisering som påverkat polisen och åklagarens förmåga att förhålla sig objektiv. Denna risk tyck dock vara uppmärksammas och ska förhindras genom ett noga övervägande kring vem som ska anlitas som sakkunnig, genom att tydligt och korrekt formulera uppgiften samt genom att den misstänkte och hans försvarare ska ges tillfälle att yttra sig.

För att ytterligare försäkra sig om den sakkunniges objektivitet skulle det dock vara att föredra att *rätten* i första hand förordnade den sakkunnige. På så vis är den sakkunnige inte *mer* knuten till *någon* av parterna. Diesen påpekar fler fördelar med att den sakkunnige istället utses av rätten. En fördel är att den misstänkte och hans försvarare får ett direkt inflytande över valet. En annan är att man därigenom undviker att de båda parterna anlitar varsin sakkunnig.²³⁹

Det finns dock även principer som motarbetar förmågan att förhålla sig objektiv, exempelvis kan diskretionsprincipen som innebär att arbetet med utredningen ska göras med diskretion och hänsyn både

---

²³⁹ Diesen; Förundersökning s 85

mot den misstänkte som målsäganden utgöra en ursäkt för att målsägandens utsaga inte ifrågasätts i tillräcklig utsträckning. Det kan ju gissningsvis vara så att det är speciellt svårt att ifrågasätta exempelvis en ung persons berättelse om sexuella övergrepp av en förälder. Vidare är kravet på snabb handläggning genom skyndsamhetsprincipen ännu en aspekt som kan försvåra objektiviteten eftersom forskning kring tidspress har visat sig leda bland annat till selektivitet i informationsbehandlingen. Detta leder i sin tur till att fokus begränsas till den mest relevanta informationen, medan mindre relevant information negligeras. Tidspress leder dessutom till minskad flexibilitet när det gäller problemlösning och generering av beslutsalternativ vilket försämrar förmågan att generera alternativa hypoteser och strategier. En person under tidspress är också *mer* benägen att förlita sig på tidigare uppfattningar och stereotyper och är *mindre* benägen att ta till sig ny information.²⁴⁰

Sexualbrotten har fått stor uppmärksamhet i JK:s rapport. Åtta av elva fall i JK:s rapport rör unga personer som påstår att de blivit utsatta för sexuellt övergrepp. Just i dessa har utredningsbristerna ansetts omfattande. Att just sexualbrottmålen har mer omfattande brister kan ha en rättspsykologisk förklaring som i förlängningen försvårar upprätthållandet av objektivitetsplikten. Forskning har nämligen visat att sociala influenser och normer påverkar vår attityd och vårt beteende. Många av dessa sociala normer är implicita och outtalade men de kan styra vårt dagliga beteende utan vi är medvetna om det. Brott som strider mot samhällets normer för vad som är acceptabelt och moraliskt försvarbart har en tendens att väcka starka negativa känslor.²⁴¹ En viss känsla för med sig ett visst kognitivt innehåll vilket gör att människor gör bedömningar på olika sätt beroende på sitt känslotillstånd. Exempelvis ilska har rättspsykologisk relevans då ilska i allmänhet leder till mer förenklad bearbetning av information, exempelvis är en arg bedömare mer benägen att tillämpa stereotypa antaganden.²⁴² Utan vetenskapliga belägg vågar jag påstå att just sexuella övergrepp på barn är ett brott som väcker starka känslor hos människor. Även tanken på en eventuell seriemördare torde väcka starka känslor.

---

²⁴⁰ Granhag, Christianson; Handbok i rättspsykologi s. 165f

²⁴¹ Granhag, Christianson; Handbok i rättspsykologi s 170

²⁴² Granhag, Christianson; Handbok i rättspsykologi s 170

Att vissa brott väcker mer känslor är också av denna anledning jag har avgränsat mig till förundersökningen av grova brott; rättspsykologiskt *kan* det vara svårare, även för en åklagare, att förhålla sig objektiv till ett brott som bland människor i allmänhet väcker starka känslor. Det är dock just i dessa fall som personen som står åtalad för brott kan begära offentlig försvarare.²⁴³ I de fall den misstänkte har en försvarare minskar åklagarens objektivitetsplikt. Diesen menar att när åtal väl är väckt överskuggar andra principer objektivitetsprincipen vilket innebär att om försvarare finns ska denne tillgodose den tilltalades behov av utredning och bevisning. Åklagaren ska därmed kunna rikta in sig på att styrka sitt gärningspåstående.²⁴⁴ Detta får till viss del anses vara riskfullt med beaktande av att känslan för att grovt brott kan öka konfirmationsbias. Åklagaren kommer dock inte undan sin redovisningsplikt vilken innebär att förundersökningsmaterialet successivt måste redovisas för den tilltalade och dennes försvarare. Åklagaren kan visserligen undanta att redovisa material om denne anser att informationen kan vara till men för undersökningen, men då måste åklagaren också motivera varför röjandet av ett visst material skulle vara till men för utredningen vilket torde minska risken för ett påverkat beslut.²⁴⁵

Om åklagaren anser att en viss information är betydelselös kastas den inte bort utan läggs i den så kallade slasken, visserligen "*bör*" denna information delges den misstänkte vid slutdelgivningen²⁴⁶ men informationen i denna slask har skapat vissa bekymmer för rättssäkerheten. I "fallet Ulf" som förövrigt ingår i JK:s rapport får åklagaren kritik för att hon, tillsynes medvetet, undanhållit viktig information för försvaret delvis genom att placera informationen i slasken som tillsynes inte fullt ut har redovisats för försvaret i samband med slutdelgivningen.

JO påpekar med anledning av detta att "det är av avgörande betydelse för en fortsatt rättssäker process att den misstänkte och försvararen senast i samband med slutdelgivningen informeras om förundersökningen i dess helhet. Grundregeln måste vara att det är

---

²⁴³ 21 kapitlet 3 a § RB

²⁴⁴ Diesen; Förundersökning s 74

²⁴⁵ Danielsson; Förundersökning s 81

²⁴⁶ Diesen; Förundersökning s 137

den misstänkte och försvararen - inte polis och åklagare - som har att avgöra om en viss uppgift är av betydelse eller inte." JO påpekar vidare i sitt beslut att en utredningsåtgärd som inte lett till förväntat resultat och därmed anses betydelselös, även för en objektiv åklagare, kan likväl vara intressant för försvaret.²⁴⁷

Utredningen kring frågeställningen visar att det finns ett tillfredsställande skydd för det psykologiska fenomenet konfirmationsbias som framkommit i rättsfallsanalysen. Det är dock, med anledning av att JK:s fall ligger så många år tillbaka i tiden, svårt att uttala sig om hur väl dessa regler och principer faktiskt upprätthålls. Jag har inte lyckats fastställa om regleringen såg annorlunda ut då jämfört med nu men JK uppmärksammar själv det faktum att den tid som förflutit mellan rättsfallen och utredningen kring "Felaktigt dömda" inneburit att medvetenhet om felkällor har vuxit fram över tiden.²⁴⁸ Det har också framkommit, under arbetet med uppsatsen, en tydlig bild av att rättsväsendet är medveten om den inre påverkan som exempelvis åklagaren kan utsättas för även om inte denna *påverkan* nämns vid namn. Den erfarenhet som lyser igenom i exempelvis Pelle Svensson bok visar också att en erfaren advokat och säkert då också åklagare, är väl medveten om den påverkan som kan förekomma. Erfarenhet har här kompenserat för teoretiska kunskaper om de psykologiska påverkansfaktorerna.

Det är dock i sammanhanget viktigt att uppmärksamma att även andra arbetsgrupper kan drabbas av konfirmationsbias vilket kan få en indirekt effekt på förundersökningen. Exempelvis har målsägandebiträdet som i ett mål haft i uppgift att lämna utredning från socialtjänsten till försvararen undvikit att lämna bilagorna i vilka det fanns besvärande uppgifter för målsäganden.²⁴⁹ I en artikel i Dagens Nyheter beskriver författaren ett fall i vilket socialtjänsten tycks ha drabbats av konfirmationsbias då de kritiserar i ett sakkunnigutlåtande för att de låter sig dras in "i mammans föreställningsvärld", agerar helt okritiskt med "extrem följsamhet gentemot mammans uppgifter och krav".²⁵⁰ I JK:s andra rättssäkerhetsrapport beskrivs hur en polis undanhållit material i

---

²⁴⁷ JO:s beslut den 7 juli 2006 (Dnr 2181-2005)

²⁴⁸ JK; Felaktigt dömda s. 445

²⁴⁹ JK; Felaktigt dömda s 439, angående de besvärande uppgifterna, se sid 66.

²⁵⁰ <http://www.dn.se/ledare/signerat/rattssystem-belonar-fel-foralder>

förundersökningen²⁵¹, till och med domstolen visar på konfirmationsbias bland annat genom att de genererar förklaringar som stärker hypotesen att den tilltalade är skyldig.²⁵² Även om dessa medarbetare lyder under RF:s bestämmelser om saklighet och opartiskhet finns risken att de saknar metoder och föreskrifter och kunskaper om hur de ska förhålla sig objektiva. Detta utgör i sig är en rättssäkerhetsrisk som bör uppmärksammas under förundersökningen.

Bevisvärdering och suggestibilitet

Med undantag för ett fall av alla sexualfall från JK:s rapport gäller att den helt avgörande bevisningen består i bedömningar av målsägandens trovärdighet.²⁵³ Enligt JK har domstolens granskning av målsägandeberättelsen varit bristfällig i samtliga sexualbrottmål²⁵⁴ Det samma tycks gälla för samtliga av Quicks fall. I totalt 15 domar har utsagan således haft mycket stor betydelse i felaktiga domar, i lika många kan kvalitetssäkringen av målsägandeberättelsen anses vara bristfällig. I nästan alla av dessa utsagor har man i efterhand kunnat konstatera att personen som avlagt utsagan blivit påverkad av en eller flera personer. JK rapporterar i "Felaktigt dömda" om dåliga målsägandeförhör med ledande frågor, påverkan från terapeuter och andra påtryckningar. Thomas Quick berättar själv om påverkan från både terapeut och förhørsledare.

Det finns en viss reglering kring förhör, dock är den relativt allmänt hållen. Ledande frågor bör inte förekomma vid förhörstillfället, de anses dessutom påverka till en lägre värdering för utsagan. Dock förekommer det i praktiken, enligt Schelin, ett stort antal ledande frågor. Schelin påstår att mellan en tredjedel och hälften av alla frågor är mer eller mindre ledande.²⁵⁵

Domstolen som dömt i sexualmålen har, trots pressande förhör och ledande frågor, valt att tro på målsäganden. Detta visar att rättsväsendet inte helt har kompenserat för den effekt suggestibilitet har på förhör. Domstolens värdering av målsägandens utsaga

---

²⁵¹ JK; Rättssäkerhet i brottmål, s. 183f

²⁵² JK; Felaktigt dömda, s. 268, 410, 446, 447, 448 mfl

²⁵³ JK; Felaktigt dömda s. 459

²⁵⁴ JK; Felaktigt dömda s. 445, I sju domar som bedömts vara felaktigt dömda och i åtta domar där den dömde senare blir friad genom resning.

²⁵⁵ Schelin; Bevisvärdering av utsagor i brottmål, s 71

behöver i sig inte vara felaktig eftersom domstolen gör en värdering av flera, relevanta erfarenhetssatser såsom om utsagan är konstant, om den verkar självupplevd, om den är detaljrik och så vidare och gör en bedömning utifrån samtliga erfarenhetssatser. Dock bör man ha i beaktande att forskning har visat att en förhörsperson dels kan erkänna en händelse för att de blivit pressade av exempelvis förhørsledare, men också att personen kan *internalisera* en falsk händelse. I båda dessa fall faller övriga erfarenhetssatser eftersom personen i fråga dels kan utveckla *minnen* allt eftersom, dels kan känna sig bunden av det tidigare frampressade uttalandet. Thomas Quick har också bevisat att även en medvetet oriktig utsaga kan passera erfarenhetssatserna och framstå som trovärdig. Quicks utsagor bedömdes som trovärdiga just för att han kunde återge detaljer i förhören.²⁵⁶ JK uppmärksammar att domstolen i sina bedömningar utgår från att målsägandens berättelse är antingen sann eller medvetet oriktig. Att det kan förekomma att en målsägande själv kunde vara säker på att det hen berättar har inträffat, fast det inte har det, har inte kompenseras för tillräckligt i bevisvärderingen.²⁵⁷ Med anledning av att JK i flera av fallen menar att de tilltalade borde blivit frikända i första instans innebär att åklagare, med anledning av att de bör ha siktet inställt på fällande dom, hade anledning att uppmärksamma bristerna i målsägandeberättelsen redan under förundersökningen. Speciellt viktigt måste det vara att uppmärksamma suggestibilitet i de mål då åklagaren grundar sin talan främst på målsägandens utsaga.

Riskgrupperna

Barn har i ett flertal studier visat sig vara särskilt sårbara för suggestibilitet. Åklagarmyndigheten utkom i mars 2012 med en handbok om handläggning av ärenden rörande övergrepp mot barn. Det finns också särskild reglering kring förhör med barn i FuK. Tillsammans utgör denna reglering en god bas för de bästa förutsättningarna för att förhindra suggestibilitet hos just barn. Vid ett ärende som rör barn ska ärendet lottas på särskilt utsedda åklagare som har särskild utbildning kring barn. Förhör med barn ska hållas av en person med särskild fallenhet. I handboken finns vidare väldigt

---

²⁵⁶ Mål Ö 3293-10

²⁵⁷ JK; Felaktigt dömda s 296

bra instruktioner om förhörstekniker och förhörsmetoder som är särskilt lämpliga respektive olämpliga för barn.

Dessutom finns det så kallade barnahus som tar emot barn som misstänks ha blivit utsatta för våld eller sexuella övergrepp. Syftet med dessa barnahus är att barnen skall få en trygg plats att bearbeta sina upplevelser på. I dessa barnahus finns grupper som har till uppgift att arbeta med utbildningsfrågor och gemensamma riktlinjer. Det förekommer också särskilda möten för policyfrågor, metoddiskussioner och liknande²⁵⁸ men också gemensam kompetens- och metodutveckling för de olika yrkeskategorierna vilket har ökat samsynen för problematiken runt barnen.²⁵⁹

Dock finns tillsynes ingen reglering kring en annan riskgrupp nämligen personer med psykisk ohälsa. Att samtliga målsäganden i sexualbrottmålen lider av psykisk ohälsa i olika grad nämns inte överhuvudtaget av JK. Detta är i och för sig inte konstigt eftersom det säkert ansågs finnas en koppling mellan målsägandens psykiska hälsa och de grunder som målen utgår ifrån, det vill säga de övergrepp som de påstår sig ha upplevt. Dock med facit i hand anser jag att det borde ha uppmärksammats och ifrågasatts att samtliga sexualbrottsfall rör personer som är psykiskt instabila.

I stället för att se målsägandens psykiska hälsa som en anledning till de osanna uppgifterna uppmuntrar JK att, vid en trovärdighetsbedömning vid sexualbrott, överväga målsägandens eventuella skadeståndsansättning som motiv till anklagelserna.²⁶⁰ Detta anser jag är en direkt kränkning. JK baserar sitt uttalande på att en flicka sagt att hon skulle köpa en häst för pengarna hon skulle få.²⁶¹ Dock bör det i detta sammanhang beaktas att vissa av målsäganden till och med är inskrivna på psykiatrisk avdelning. Så här beskrivs en av flickorna i en barnpsykiatrisk yttrande:

"I det praktiska livet visar hon stor kreativitet i sin förmåga att berätta av henne själv skapade sagor och i förmågan att styra sin omgivning"

---

²⁵⁸ Barnahus – försöksverksamhet med samverkan under gemensamt tak vid misstanke om brott mot barn, 2008, s 35f

²⁵⁹ Barnahus – försöksverksamhet med samverkan under gemensamt tak vid misstanke om brott mot barn, 2008, s 80

²⁶⁰ I domstolens trovärdighets- och tillförlitlighets bedömning återkommer som en av erfarenhetssatserna att begrunda målsägandens motiv till att ljuga.

²⁶¹ JK; Felaktigt dömda s 445

Vidare uppges i samma flicka psykologbedömning att:

*"Hon har utvecklat olika överlevnadsstrategier som att exempelvis att rymma när det uppstår problem eller ljuga om det krävs för att uppnå sina syften. Det innebär att moralutvecklingen står kvar på en 'egocentrisk nivå'. Det är det lilla barnets magiska tänkande och innebär att man utgår ifrån de värderingar som bäst gynnar ens egna intressen utan att kunna överblick helheten eller se konsekvenserna av det egna agerandet. Att skapa ett sammanhang med hjälp av fantasier, som snabbt transformeras till 'sanningar' och verkligheten är en överlevnadsmanöver."*²⁶²

Lägg till att det i nästan samtliga sexualbrottsfall har rapporterats om ledande frågor. I fyra av fallen, rapporterar JK, har "allvarliga brister i målsägandeförhören förekommit". En av målsäganden har "högst motvilligt och under stor press" slutligen tillsynes oriktigt medgivit att hon blivit utsatt för övergrepp. I det perspektivet är det svårt att tro att motivet gäller pengar. Thomas Quicks får anses vara ytterligare ett exempel på hur psykiskt instabila personer kan påverkas, och påverka till en osann, men trovärdig, utsaga.

Förhör

De flesta förhör hålls på polisstationen av en förhørsledare som i regel är en polisman.²⁶³ Det finns ett fåtal kartläggningar av svenska polisförhör, dock är dessa för få för att kunna undersöka vilken eller vilka tekniker som främst används här i Sverige. Dock har en studie visat att svensk polis förhör på en mängd olika sätt, bland annat använder vissa poliser sig av en kritiserad metod från USA; Reid-tekniken. Just denna teknik har visats vara ineffektiv och till och med förödande då den är mycket pressande och manipulativ. Den påverkan denna metod men också andra metoder har, kan leda till falska anklagelser men också falska erkännanden.

Med undantag från Thomas Quick tycks Sverige hittills vara förskonade från förhørsinducerade erkännanden. Det finns dock ett fall då ett falskt erkännande varit nära. Tommie Karim som anklagades för mord på sin sambo beskriver i aftonbladet följande om de polisförhör han utsatts för:

---

²⁶² JK; Felaktigt dömda s 439

²⁶³ Diesen; Förundersökning s 302

"Det märktes att polisen inte trodde mig. De gjorde vad som helst för att jag skulle bryta ihop och erkänna. Jag blev förhörd av två poliser. Ena dagen var en av dem snäll och den andre elak och sedan bytte de roller".²⁶⁴

Vidare uppger han i kalla fakta:

"Dom pressar en så hårt. Man trodde att man gjort det till slut. Jag blev helt förvirrad och började tro att jag hade gjort det, att jag var sjuk".²⁶⁵

Det finns en viss reglering och kunskap kring förhör och exempelvis ledande frågor och dess betydelse för suggestibilitet. Dock finns det ingen riktig insikt kring hur allvarliga konsekvenserna av ett dåligt förhör kan bli, åtminstone för dem som befinner sig i riskgrupperna. I rättsfall B 551-12 om våldtäckt mot barn från 2012 har försvaret invänt att förhørsledaren ställt ledande frågor när målsäganden varit tveksam. Domstolen konstaterar att åtalet i allt väsentligt bygger på vad målsäganden har berättat i polisförhör och vidare att förhørsledaren *har* ställt ledande frågor "särskilt i det första förhöret". Domstolen menar dock att hon inte verkar låta sig styras av dessa utan "rättar förhørsledaren" och vidare påpekar, att vid mer än ett tillfälle målsäganden har förklarat för förhørsledaren att hon "inte förstår hur han menar och att det inte är som han säger".

Detta kan sättas i en jämförelse med exempelvis USA vars rättssystem starkt ifrågasätter ett barns utsaga om denna inte berättats fritt och spontant av barnet självt, detta just för att forskning visat att vissa typer av frågor och förhör kan kompromissa riktigheten i utsagan och till och med få barn att rapportera om händelser som faktiskt inte har hänt.²⁶⁶ I Idaho v. Wright, supra, ansåg domstolen att ett barns utsaga var oacceptabelt som bevis eftersom utsagan ansågs uppkommit som en respons på en "mild uppmuntran" av en barnläkare efter att denne ställt fyra frågor om övergrepp till barnet. Exkluderandet av barns utsagor på detta sätt baserar sig på vetenskapen att när ett barn väl har blivit påverkad av suggestibilitet finns det ingen möjlighet att avgöra om barnets anklagande berättelser är självupplevt eller ett resultat av suggestibiliteten.²⁶⁷

---

²⁶⁴ <http://www.aftonbladet.se/nyheter/article10744168.ab>

²⁶⁵ Kalla fakta, TV 4, 060215

²⁶⁶ Suggestibility, reliability, and the legal process s 338

²⁶⁷ Suggestibility, reliability, and the legal process s 346

Det ligger dock i brottets natur att utredningen av övergrepp mot barn vanligtvis grundar sig främst på barnets utsaga eftersom lagöverträdaren givetvis bemödar med att dölja sitt olagliga och socialt icke accepterade företagande. Domstolen bör därför kunna döma på i huvudsak målsägandens utsaga. Dock måste det i dessa fall ställas höga krav på bevisvärdering och trovärdighetsbedömningen. Med anledning av den omfattande forskning som finns kring förhørsinducerade erkännanden och suggestibilitet menar jag att det framför allt är uppkomstbetingelserna som ska avgöra om en utsaga ska anses trovärdig eller ej. Denna erfarenhetssats borde enligt min mening beaktas vid samtliga utsagor och inte bara i ärenden om sexuella övergrepp mot barn.

Kulturströmning?

JK har i sin slutsats uppmärksammat att de tids- och måltypiska utrednings- och bedömningsmisstagen kan härledas från ett "historiskt fenomen från nittiotalets början". I detta avseende bör nämnas att en variant av begreppet bortträngda minnen faktiskt används i den fjärde upplagan av det amerikanska psykiatriförbundets diagnostiska och statistiska manual.²⁶⁸ Därför fanns det i och för sig ingen anledning för åklagare och domstol att ifrågasätta terapeutens påstående att målsägande hade återvunnit sina minnen.

Givetvis är detta något som rättsväsendet bör uppmärksamma och försöka undvika i framtiden främst genom att undvika att godtyckligt använda sig av psykologiska uttryck som inte har någon tydlig vetenskaplig grund. En kritiserad diagnos som tycks ha fått fäste inom psykologin men också juridiken är Parenting Alienation Syndrom (PAS).²⁶⁹ Utan att uttala mig om huruvida denna diagnos har någon vetenskaplig förankring kan jag i alla fall uttala mig om att det även här finns en stor risk för suggestibilitet, dels för att det (igen) rör barn, dels för att det är stor risk att barnen mår dåligt och därför är extra påverkbara. I sammanhanget är ett annat rättspsykologiskt

---

²⁶⁸ <http://www.lakartidningen.se/includes/07printArticle.php?articleId=11223>

²⁶⁹ PAS är en diagnos som innefattar vissa kännetecken hos barn som huvudsakligen är en följd av att den ena föräldern har programmerat barnet till att hata och förskjuta den andra föräldern. <http://www.socfamratt.se/varnad/varnad/588-parental-alienation-syndrom-pas>. Det är vidare inte helt ovanligt att en förälder, som en del av problematiken, blir anklagad för sexuella övergrepp på barnet varför diagnosen även har relevans för förundersökningen.

fenomen av intresse nämligen *Investigator bias*. I korthet innebär detta biaset att en förhørsledares tro om en viss situations omständigheter påverkar utformningen av dennes förhör så att förhørsledaren, omedvetet eller medvetet, lockar fram uttalanden från förhörspersonen som stämmer överens med förhørsledarens i förhand fattade åsikt kring situationen. Med andra ord innebär biaset en tendens för förhørsledaren att lägga orden i mun på förhörspersonen. Studier har visat att även interviewerbias kan resultera i falska rapporter från barn.²⁷⁰ Risken finns därför att en förhørsledare som har för avsikt att efterforska om barnen lider av exempelvis PAS lockar fram svar som stämmer in på dennes farhågor. Således finns även i detta avseende ett behov av kunskap av hur förhör påverkar utsagan.

Sammantaget anser jag att det behövs en översyn av förhörstekniker i Sverige för att upprätthålla rättssäkerheten. Framför allt bör utsagans uppkomst få större utrymme i bevisvärderingen. Bara det faktum att rätten gång på gång tvingas ta ställning till om ledande frågor har påverkat målsägandens berättelse eller inte innebär en risk för att en oskyldig fälls men också att en skyldig går fri. Dålig förhörsteknik innebär också att det finns risk för att övrig värdering kring utsagan faller eftersom förhörstekniken påverkar berättelsen och till och med kan hjälpa målsäganden till en mer trovärdig osann utsaga.

---

²⁷⁰ Suggestibility, reliability, and the legal process s 339

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

SoU 2011:45; Förundersökning – *objektivitet, beslag, dokumentation m.m.*

Barnahus – försöksverksamhet med samverkan under gemensamt tak vid misstanke om brott mot barn, Socialstyrelsen, (2008).

Handläggning av ärenden rörande övergrepp mot barn; Åklagarmyndigheten, Utvecklingscentrum Göteborg (2012)

JO:s beslut den 7 juli 2006 (Dnr 2181-2005)

JO:s ämbetsberättelse 2007/08

Doktrin

Danielsson, S., Förundersökning.
Bruuns Bokförlag, Mölnlycke (2011)

Diesen, C. *Bevisprövning i brottmål.*
Norstedts Juridik, Stockholm (2002)

Diesen, C. *Förundersökning.*
Norstedts Juridik, Stockholm (2009)

Ekelöf, P-O, Edelstam, H. Heuman, L., Rättegång IV, 7:e uppl.
Norstedts Juridik, Stockholm (2009).
JK:s rättssäkerhetsprojekt, *Felaktigt dömda*
Elanders Gotab, Stockholm (2006)

JK:s rättssäkerhetsprojekt, Rättssäkerheten i brottmål
Elanders Sverige AB, Mölnlycke (2009)

Schelin Lena *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*
Norstedts Juridik, Vällingby (2007)

Psykologisk litteratur

Granhag, P. A., *Vitnespsykologi*, Lund
Studentlitteratur, Lund (2008)

Granhag, P. A., Christianson, S. Å. (red.), *Handbok I rättspsykologi*. Liber AB, Stockholm (2008)

Memon, A. Vrij, A. Bull, R., *Psychology and Law*. John Wiley & son Ltd, West Sussex (2003)

Wiklund, N. Sjöström, U., *Svensk Vittnespsykologi*. Studentlitteratur, Lund (2009)

Artiklar

Garven, S., Wood, J. M., Malpass, R & Shaw, J. S. (1998). *More than suggestion: Consequences of the interviewing techniques from the McMartin preschool case*. *Journal of Applied Psychology*, 83 (3), 347–359.

Heuman, L. *Domarens och åklagarens skyldighet att vara objektiva*, *Juridisk tidskrift*, Nr 1 2004/05 s. 42

Kassin, Drizin, Grisso, Gudjonsson, Leo, Redlich, *Police-Induced Confessions: Risk Factors and Recommendations*, *Law Hum Behav* (2010) 34:3–38

Sjöberg, R. och Lindholm, T., *Återuppväckande av minnen saknar vetenskapligt stöd som behandling*, *Läkartidningen* Nr 4, s. 226 (2009)a Volym 106

Allison D. Redlich, Ph.D, *Law & Psychiatry: Mental Illness, Police Interrogations, and the Potential for False Confession*. *Psychiatric Services* 2004; doi: 10.1176/appi.ps.55.1.19

Rosenthal, J. D. Robert., *Suggestibility, reliability, and the legal process*, *Developmental Review*, (2002) s 34-69

Kassin, S. M., Goldstein, C. C., Savitsky, K., *Behavioral Confirmation in the Interrogation Room: On the Dangers of Presuming Guilt*, *Law and Human Behavior* (2003), Volym 27, Nummer 2, s. 187 - 203

Murakami, A., Edelman, R.J., Davis, P.E., *Interrogative suggestibility in opiate users*, *Department of Psychology*, (1996) Volym 91, Nummer 9, s. 1365 - 1374

Övrigt

Bergwall, S. och Bergwall, S-O. *Thomas Quick är död*

Blue Publishing, Falun (2010)

Svensson, P., *Quick, den stora rättsskandalen.*

Blue Publishing, Falun (2010)

<http://www.academyforguidedimagery.com/whatisguidedimagery/index.html>

<http://www.aftonbladet.se/nyheter/article98358.ab>

http://www.fass.se/LIF/produktfakta/artikel_produkt.jsp?NpIID=19860425000102&DocTypeID=7

<http://www.hesslow.com/germund/POPMEDIA/.../PDF.../humbug1.pdf>

<http://www.lakartidningen.se/includes/07printArticle.php?articleId=11223>

<http://www.ne.se/rattssakerhet>

<http://www.psykologiguiden.se/www/pages/?Lookup=suggestion>

<http://www.socfamratt.se/vardnad/vardnad/588-parental-alienation-syndrom-pas>

Dokumentinifrån, SVT den 5:e och 12:e juli 2009; Hannes Råstams dokumentär "Thomas Quick".

Rättsfallsförteckning

HR B 551-12

Ö 3085-11

Ö 3147-09

Ö 3293-10

NJA 2009 s. 4471 och II

NJA 2010 s. 671

Idaho v. Wright, supra, USA